

Václav Jurečka
a kolektiv

Mikroekonomie

3., aktualizované a rozšířené vydání

- Mechanismus a logika trhu
- Trh práce, kapitálu a přírodních zdrojů
- Ekonomické rozhodování jednotlivců, domácností a podniků
- Podnik – mezi konkurencí a monopolem
- Ekonomie rodiny
- Veřejné statky, externality a úloha vlády
- Ekonomie politického trhu

Václav Jurečka
a kolektiv

Mikroekonomie

3., aktualizované a rozšířené vydání

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc., a kolektiv

Mikroekonomie

3., aktualizované a rozšířené vydání

Kniha je monografie

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 6973. publikaci

Autorský kolektiv:

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc. (vedoucí autorského kolektivu) – kapitoly 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 (kromě 12.9, 12.10), 13, 14, 15, 17, 21, 22

Ing. Martin Hon, Ph.D. – kapitoly 12.9, 12.10

Ing. Ivana Jánošíková, Ph.D. – kapitoly 16, 18, 19, 20

Dr. Ing. Eva Kolcunová – kapitola 23

Ing. Lenka Spáčilová, Ph.D. – kapitoly 3, 4, 5

Odborní recenzenti:

Prof. PhDr. Kamil Fuchs, CSc.

Doc. Ing. Jolana Volejníková, Ph.D.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědná redaktorka Alena Tůmová

Sazba Milan Vokál

Návrh a zpracování obálky Ondřej Mikulecký

Počet stran 400

Třetí vydání, Praha 2018

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2018

Cover Photo © Depositphotos/jeka2009

ISBN 978-80-271-2126-7 (ePub)

ISBN 978-80-271-2125-0 (pdf)

ISBN 978-80-271-0146-7 (print)

Obsah

Úvodní slovo recenzentů	11
O autorech	12
Úvodem	14

Část A Úvod do ekonomie

1. Seznámení s ekonomikou	18
1.1 Proč ji studovat?	19
1.2 Ekonomie pozitivní a normativní	20
1.3 Vznik a vývoj ekonomie	21
1.4 K názvu našeho předmětu	23
1.5 Charakter ekonomických zákonů	24
1.6 Metody používané v ekonomii	25
1.7 Místo ekonomie mezi ekonomickými disciplínami	26
1.8 Ekonomie jako „imperální věda“	27
1.8.1 Ekonomie všeho?	27
2. Potřeby a výroba	29
2.1 Potřeby a jejich uspokojování	29
2.1.1 Zájmy	29
2.2 Výrobky a služby	30
2.3 Výrobní faktory	31
2.4 Problém volby a náklady obětované příležitosti	34
2.5 Hranice produkčních možností firmy	35
2.6 Mezní míra transformace	39
2.7 Hranice produkčních možností ekonomiky	40
2.8 Dělb práce a specializace	43
2.9 Směna	44
2.10 Peníze	44
2.10.1 Co může být penězi?	46
2.10.2 Funkce peněz	47
2.10.3 Experiment s kryptoměnami	48
3. Poptávka, nabídka a tržní cena	50
3.1 Tři základní ekonomické problémy	50
3.1.1 Typy ekonomik	50
3.1.2 Selhání trhu	52
3.2 Trh a tržní mechanismus	52
3.3 Poptávka	55
3.3.1 Zákon poptávky	57
3.3.2 Faktory ovlivňující poptávku	58

3.3.3	Změna poptávky versus změna poptávaného množství	61
3.4	Nabídka	64
3.4.1	Zákon nabídky	65
3.4.2	Faktory ovlivňující nabídku	65
3.4.3	Změna nabízeného množství versus změna nabídky	67
3.5	Determinace tržní ceny	70
3.5.1	Tržní rovnováha	70
3.5.2	Rovnováha při změnách nabídky a poptávky	72
3.5.3	Teorém pavučiny	78

Část B Teorie poptávky – chování spotřebitele

4.	Chování spotřebitele	84
4.1	Celkový a mezní užitek	84
4.2	Přebytek spotřebitele	87
4.3	Maximalizace užitku	89
4.4	Indiferenční analýza – preference, možnosti a optimum spotřebitele	91
4.4.1	Preference	91
4.4.2	Rozpočtové omezení	98
4.4.3	Optimum spotřebitele	101
4.5	Optimum spotřebitele při změně důchodu spotřebitele a při změně ceny	102
4.5.1	Vliv změny důchodu na optimum spotřebitele	102
4.5.2	Vliv změny ceny na optimum spotřebitele – odvození individuální poptávkové křivky	103
4.6	Spotřebitel v behaviorální ekonomii	107
5.	Tržní poptávka a její elasticity	113
5.1	Cenová elasticita poptávky	113
5.1.1	Výpočet cenové elasticity poptávky	114
5.1.2	Cenově elastická, cenově neelastická a jednotkově elastická poptávka	115
5.1.3	Cenová elasticita, celkový příjem a mezní příjem	118
5.1.4	Faktory ovlivňující cenovou elasticitu poptávky	120
5.2	Důchodová elasticita poptávky	122
5.3	Křížová cenová elasticita poptávky	124

Část C Teorie nabídky – chování výrobce

6.	Firma a její cíle	130
6.1	Firma	130
6.1.1	Období v ekonomii. Jak je chápat?	131
6.1.2	Cíle firmy	132
6.2	Produkce firmy a její produkční funkce	134
6.2.1	Kombinace a substituce výrobních faktorů jako ekonomický problém	135
6.2.2	Produkční funkce	137

7. Produkt firmy	139
7.1 Zákon klesajícího mezního produktu	140
7.2 Izokvantová analýza vztahů mezi produkčními vstupy a výstupy firmy	145
7.2.1 Křivka stejné produkce – izokvanta	145
7.2.2 Izokvantová mapa	148
7.2.3 Křivka stejných nákladů – izokosta	150
7.2.4 Hledání bodu optima	154
8. Náklady firmy	158
8.1 Náklady firmy	158
8.1.1 Náklady firmy v krátkém období	158
8.1.2 Náklady v dlouhém období	166
8.1.3 Explicitní a implicitní náklady	173
8.1.4 Soukromé, externí a společenské náklady	173
8.1.5 Transakční náklady	174
8.1.6 Utopené náklady	174
9. Příjmy a zisk firmy	176
9.1 Příjmy firmy	176
9.2 Zisk firmy	177
9.2.1 Příklad jedné pekárny	179

Část D Firma v tržních strukturách

10. Typy tržních struktur	184
10.1 Konkurence	185
11. Firma v dokonalé konkurenci	188
11.1 Průměrný a mezní příjem firmy v dokonalé konkurenci	190
11.2 Rozhodnutí firmy o rozsahu produkce	192
11.3 Křivka nabídky firmy	193
11.4 Dokonale konkurenční firma s ekonomickým ziskem	195
11.5 Dokonale konkurenční firma s nulovým ekonomickým ziskem a rovnováha odvětví	196
11.6 Dokonale konkurenční firma s ekonomickou ztrátou	198
11.7 Dokonale konkurenční firma v „bodě uzavření“	199
11.8 Dopřesnění nabídkové křivky firmy	203
12. Firma jako monopol	205
12.1 Bariéry vstupu do odvětví	205
12.2 Monopol jako odvětví	207
12.3 Monopolní firma jako „cenový tvůrce“	209
12.4 Průměrný a mezní příjem monopolní firmy	210
12.5 Monopolní cena a monopolní zisk	213
12.6 Monopolní firma s normálním ziskem a s ekonomickou ztrátou	216
12.7 Neefektivnost plynoucí z monopolu	218
12.7.1 Ztráta mrtvé váhy	218
12.7.2 Dobývání či hledání renty	219

12.7.3	X-neefektivnost	220
12.8	Monopol – zaostření pohledu	221
12.9	Protimonopolní politika – ochrana hospodářské soutěže	221
12.10	Přirozený monopol	225
12.11	Smysl studia monopolu	228
13.	Firma v oligopolní tržní struktuře	231
13.1	Oligopol	231
13.1.1	Komplikace: zalomení křivky poptávky	233
13.2	Čtyři cesty k cenové koordinaci	235
13.2.1	Kartel – smluvní oligopol	236
13.2.2	Cenové vůdcovství – oligopol s dominantní firmou	238
13.2.3	Paralelní tvorba cen	239
13.2.4	Barometrická tvorba cen	240
13.3	Oligopol a velké firmy	241
13.4	Teorie her	242
13.4.1	„Vězňovo dilema“ a Nashova rovnováha	243
14.	Firma v monopolistické konkurenci	247
14.1	Monopolisticky konkurenční firma s ekonomickým ziskem	249
14.2	Monopolisticky konkurenční firma s normálním ziskem	250
14.3	Monopolisticky konkurenční firma s ekonomickou ztrátou	251
14.4	Tržní nabídka a její elasticita	251
14.4.1	Cenová elasticita nabídky v různě dlouhých obdobích	253
14.5	Firma v teorii a praxi	254
Část E Trhy výrobních faktorů		
15.	Trh práce	258
15.1	Dokonale konkurenční trh práce	259
15.1.1	Nabídka na trhu práce	259
15.1.2	Poptávka na trhu práce	265
15.1.3	Rovnováha na trhu práce	269
15.2	Nedokonale konkurenční trh práce	270
15.2.1	Segmentace trhu práce	271
15.2.2	Vláda a trh práce	272
15.2.3	Odbory na trhu práce	274
15.2.4	Kolektivní vyjednávání	279
15.2.5	Rozdíly ve mzdách	281
15.2.6	Transferový výdělek a ekonomická renta	286
15.2.7	Monopson na trhu práce	288
15.3	Trh práce v čase přeměn	289
16.	Trh kapitálu	292
16.1	Formy kapitálu	292
16.2	Investování	294
16.3	Poptávka po kapitálu	296
16.4	Nabídka kapitálu	300

16.4.1	Úspory	300
16.4.2	Nabídka úspor – zapůjčitelných fondů	301
16.5	Trh kapitálu – zapůjčitelných fondů	302
16.5.1	Mezinárodní pohyby zapůjčitelných fondů – kapitálu	305
16.5.2	Kapitálový trh	307
16.6	Investiční rozhodování	309
16.6.1	Současná hodnota	309
16.6.2	Skladba portfolia	311
17.	Trh přírodních zdrojů	314
17.1	K trhu neobnovitelných přírodních zdrojů	314
17.1.1	Poptávka po neobnovitelných přírodních zdrojích a „dusící cena“ ..	315
17.1.2	Realita cenového vývoje	316
17.1.3	Automatická regulace trhu neobnovitelných přírodních zdrojů a optimismus neoklasické ekonomie	318
17.2	K trhu obnovitelných přírodních zdrojů	319
17.2.1	„Tragédie obecních pastvin“ – společného vlastnictví	321
17.3	Trh půdy	322
17.3.1	Renta jakožto cena služby půdy	322
17.3.2	Cena půdy (kupní cena)	324
Část F Některé souvislosti působení tržního mechanismu		
18.	Tržní mechanismus a rozdělování důchodu	328
18.1	Příčiny vzniku nerovností v rozdělení důchodu a bohatství	328
18.2	Způsoby měření nerovností	329
18.2.1	Míra nerovnosti	329
18.2.2	Lorenzova křivka	330
18.2.3	Giniho koeficient	331
18.2.4	Míra chudoby	333
18.3	Úloha státu v přerozdělovacím mechanismu	334
18.3.1	Daně a nerovnost v důchodech	334
18.3.2	Transferové platby	335
18.4	Problém ekonomické rovnosti, spravedlnosti a hospodářské výkonnosti ..	335
18.4.1	Základní příjem	336
18.4.2	Dopady přerozdělování	336
19.	Externality	339
19.1	Externality a problém efektivnosti	341
19.2	Cesty k řešení externalit	343
19.2.1	Soukromé přístupy k řešení externalit	344
19.2.2	Vládní přístupy k řešení externalit	345
20.	Veřejné statky	348
20.1	Problém černého pasažéra	350
20.1.1	Financování veřejných statků	351
20.2	Optimální množství veřejného statku	352

21. Ekonomie rodiny	355
21.1 Rodina mimo zorné pole mikroekonomické teorie	355
21.2 Zrod ekonomie rodiny	356
21.3 Manželství a sňatkový trh	358
21.4 Ekonomie rozvodu	359
21.5 Dítě jako problém ekonomie	361
21.5.1 Dítě jako investice?	363
21.6 Ekonomické faktory alokace práce v rodině	364
21.6.1 Dodatek: Ekonomie času	365
21.6.2 Feministická ekonomie	365
22. Trh a mikroekonomická úloha vlády	368
22.1 Vytváření prostředí příznivého pro působení tržního systému	369
22.2 Náprava tržních selhání	371
22.3 Modifikace některých důsledků tržní regulace	372
22.3.1 Přerozdělování důchodu a bohatství	372
22.3.2 Ovlivňování alokace zdrojů s cílem změnit geografické složení národní produkce	373
22.3.3 Funkce vlády v některých dalších oblastech	374
23. Ekonomie politického trhu – teorie veřejné volby	376
23.1 Ekonomická analýza politiky	376
23.1.1 Ekonomie politického trhu	376
23.1.2 Subjekty politického trhu	377
23.1.3 Dobývání renty a korupce	379
23.2 Typy rozhodnutí	381
23.3 Mechanismy veřejné volby	382
23.3.1 Hlasovací paradox	383
23.3.2 Jánabráchismus	384
23.4 Teorém středního voliče	385
23.5 Politicko-ekonomické cykly a konkurence mezi politickými stranami	386
Použitá literatura	389
Summary	392
Rejstřík	393

Úvodní slovo recenzentů

Co do obsahu i struktury se jedná o text, který vytváří úspěšné předpoklady k tomu, aby byl vhodnou učební pomůckou a naplnil cíl, ke kterému je určen. Kvalita textu je podepřena obsahovou přesností a srozumitelností výkladu. Splňuje všechny základní metodické požadavky kladené na vysokoškolskou učebnici a vedle možnosti poskytnout ucelený systematický výklad úvodu do ekonomie a základů mikroekonomie se jedná o text, který má předpoklady pro utváření ekonomického myšlení čtenáře.

*prof. PhDr. Kamil Fuchs, CSc.
Ústav ekonomie, Provozně ekonomická fakulta
Mendelova univerzita v Brně*

Učebnice Mikroekonomie představuje velmi zdařilý a stále žádaný studijní materiál, který rozšiřuje nabídku původních českých odborných učebních textů z oblasti obecné ekonomie. Srozumitelnou formou, vhodným, logicky řazeným a pečlivě zpracovaným textem spolu s bohatou grafickou interpretací a zejména vyváženým výkladem mikroekonomické problematiky seznamuje čtenáře s problematikou mikroekonomie a základními principy fungování ekonomiky. Učebnice bezpochyby poskytne neotřelé a přínosné pohledy na mikroekonomii a posílí rozvoj odborné zdatnosti studentů i dalších čtenářů k věcné ekonomické argumentaci v dané tematické oblasti, neboť ekonomický život žije každý z nás.

*doc. Ing. Jolana Volejníková, Ph.D.
vedoucí Ústavu ekonomie, Fakulta ekonomicko-správní
Univerzita Pardubice*

O autorech

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc.

Studoval obor Politická ekonomie na Národohospodářské fakultě (dříve Fakultě politické ekonomie) Vysoké školy ekonomické v Praze (1967). Po čtrnáctiletém působení ve sféře vzdělávání dospělých (politická ekonomie, personalistika, andragogika) se stal docentem Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava (VŠB – TU Ostrava), kde působí do současné doby. Osmnáct let vedl katedru ekonomie na Ekonomické fakultě této univerzity. Dlouhodobě studoval ekonomické chování malých evropských zemí; v této oblasti obhájil kandidátskou a habilitační práci. V dalších letech se zaměřil na vliv institucionálních faktorů na ekonomický rozvoj. V roce 1993 byl jmenován profesorem ekonomie. Vyučoval základní kurz mikroekonomie a makroekonomie, institucionální ekonomii a dějiny české ekonomie. Byl školitelem doktorandů a členem několika vědeckých rad a oborových rad pro doktorská studia. V současné době je emeritním profesorem Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava a čestným členem Vědecké rady její Ekonomické fakulty.

Ing. Martin Hon, Ph.D.

Absolvent Ekonomické fakulty Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava, obor Národohospodářství (2002). V roce 2009 ukončil doktorské studium v oboru Ekonomie na téže fakultě. Od roku 2004 působil jako odborný asistent na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava. Vyučoval mikroekonomii a makroekonomii ve všech typech kurzů. V oblasti výzkumu se zaměřoval na regulaci trhů, ekonomiku energetických odvětví a na ekonomické nástroje ochrany klimatu. Bohužel, nemoc způsobila definitivní ukončení jeho velmi nadějně akademické dráhy.

Ing. Ivana Jánošíková, Ph.D.

Vystudovala Ekonomickou fakultu VŠB – TU Ostrava, obor Ekonomika průmyslu (1985). Po několikaleté praxi v podnikové sféře působí od roku 1992 jako odborná asistentka na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – Technické univerzity Ostrava. Přednáší v kurzech mikroekonomie a makroekonomie v bakalářském a navazujícím magisterském stupni studia, včetně výuky těchto předmětů v angličtině. Pro zahraniční studenty rovněž vyučuje kurz protimonopolní regulace a ochrany hospodářské soutěže v EU. Dlouhodobě se specializuje na zkoumání vlivu pří-

mých zahraničních investic na ekonomiku ČR. V této oblasti obhájila v roce 2001 doktorskou disertační práci v oboru Ekonomie. Pobývala na studijních stážích na několika zahraničních vysokých školách ekonomického zaměření. V poslední době se zaměřila na zkoumání efektivnosti využití výdajů ve veřejném sektoru.

Dr. Ing. Eva Kolcunová

Absolvovala studium v oboru Politická ekonomie na Ekonomické fakultě Rostovské státní univerzity (1979). Doktorský titul získala v oboru Ekonomie (1998) na Ekonomické fakultě Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava. Na počátku své akademické kariéry pracovala na katedře politické ekonomie a posléze na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava, kde vyučuje mikroekonomii a makroekonomii pro bakalářské a magisterské studium. Vede rovněž základní kurzy ekonomie pro technické obory na jiných fakultách VŠB – TU Ostrava a na jiných (vyšších odborných) školách v regionu. Absolvovala několik studijních pobytů ve frankofonních zemích. Od roku 2010 je předsedkyní regionální pobočky České společnosti ekonomické a členkou výkonného výboru a představenstva České společnosti ekonomické.

Ing. Lenka Spáčilová, Ph.D.

Je absolventkou Ekonomické fakulty Vysoké školy báňské Technické univerzity Ostrava (1985). S touto školou spojila i svou dosavadní pracovní kariéru a působí zde jako odborná asistentka na katedře ekonomie. Na stejné fakultě ukončila v roce 2000 doktorské studium v oboru Ekonomie. Její specializací jsou dějiny ekonomických teorií, mikroekonomie, manažerská ekonomie a dějiny světového hospodářství. Kromě výuky v bakalářském, navazujícím magisterském a doktorském studiu na Ekonomické fakultě rovněž přednáší na jiných fakultách VŠB – TU Ostrava a v kurzech MBA. Absolvovala několik studijních pobytů na John Moores University v Liverpoolu. Působila také jako lektor předmětu Ekonomie v Systému vzdělávání účetních organizovaném Institutem svazu účetních. V oblasti výzkumu se specializuje na problematiku inflace.

Úvodem

„Všichni jsme obklopeni množstvím informací o ekonomice, které jsou na nás chrleny hromadnými sdělovacími prostředky a které nás při určitém zájmu o ně mohou činit informovanými. Samotná fakta však ekonomický svět kolem nás nevysvětlují. K vysvětlení je nezbytná teorie, ne vždy nutně vědomá, explicitní teorie, ale nicméně teorie.“

D. C. North

Předkládáme vám třetí, aktualizované vydání učebnice *Mikroekonomie*.¹ Od druhého vydání uplynulo pět let a vyvstala potřeba začlenit nové jevy a poznatky do stávajícího textu. S ohledem na rozpočtové omezení studentek a studentů jsme se snažili učebnici aktualizovat tak, aby se výrazněji nezvětšil její rozsah a tím i její výrobní náklady a cena.

Učebnice je studijním materiálem k základnímu (vstupnímu) kurzu **mikroekonomie** v rámci bakalářského studia na vysokých školách ekonomického zaměření. Zároveň je koncipována jako uvedení do **ekonomie**, a to i pro zájemce a zájemkyně o ekonomii z mimoškolního prostředí. Obsahuje standardní problematiku mikroekonomické teorie, která má mezi ekonomickými disciplínami podobné postavení, jaké má anatomie v lékařství. Lékař, který léčí zvýšenou teplotu, aniž zná její příčiny, může svému pacientovi uškodit. Stejně tak uškodí ekonomice lidé, zasahují-li do hospodářského života země, ať již na kterékoliv úrovni a kterémkoliv místě, bez základních ekonomických znalostí. Praktické zkušenosti a „lidová tvořivost“ nestačí...

Obvyklou součástí úvodních učebních textů bývá teorie všeobecné mikroekonomické rovnováhy. Zkušenost z výuky nás přivedla k názoru, že pedagogicky je účinnější, je-li tato problematika součástí středně pokročilého kurzu mikroekonomie. Proto jsme tuto teorii, představovanou nejčastěji Edgeworthovým krabicovým diagramem do této učebnice ani tentokrát nezahrnuli. Nově jsme ale do textu začlenili **kapitolu** věnovanou ekonomii rodiny, neboť rodina, ač základní jednotka společnosti, zůstávala až do poměrně nedávné doby mimo zorné pole ekonomické teorie. Považujeme za účelné zaměřit pozornost ekonomické pedagogiky k této nedocenené problematice. Nově zařazené **podkapitoly** jsou věnovány behaviorální a feministické ekonomii a ekonomii času.

Učební text, který máte před sebou, je textem vysokoškolským, není příručkou ve stylu „ekonomie do každé rodiny“, po jejímž pročtení se každý stává ekonomem. Studium mikroekonomie (ale týká se to i makroekonomie) vyžaduje určité duševní úsilí; pasivní čtení bez přemýšlení k jejímu osvojení nestačí. Nejde o „román nebo cestopis“ – jak to vyjádřil největší český národohospodář K. Engliš.² Přesto je naším přáním, aby vás tento učební text povzbudil ke vstupu do světa ekonomie a aby vám tento vstup usnadnil. Anebo, v tom horším případě, aby vás od sblížení s ekonomikou alespoň neodradil.

Pokud jste se dostali ke studiu ekonomie z jiných příčin než z vnitřního zájmu, neklesejte na mysli. Také otec ekonomické vědy Adam Smith a řada dalších velkých postav ekonomie

¹ V roce 2017 nakladatelství Grada Publishing potřetí vydala aktualizovanou a rozšířenou verzi *Makroekonomie* od autorského kolektivu vedeného prof. Václavem Jurečkou.

² Engliš, K.: *Národní hospodářství (předmluva ke 2. vydání)*. Praha. F. Borový 1928 (nestránkováno). V podobném duchu píše D. N. McCloskey: *Ekonomie se nedá naučit „metodou mechanického bezmyšlenkovitého učení zpaměti, pomocí něhož tak mnoho bystrých a pilných studentů zdolalo střední školu“*. *Aplikovaná teorie ceny*. Praha. SPN 1993, s. 9.

neměli v úmyslu hlouběji studovat ekonomii, natož ji rozvíjet. Nakonec v ní našli zalíbení. Třeba se to stane i vám.

V textu často používáme grafický aparát, nejrůznější grafy a křivky. Přesto ve vás nechceme vzbudit dojem, že obecná ekonomie je „jen o křivkách“, neboť by to bylo hluboké nepochopení! Křivky slouží k tomu, abychom mohli co nejnázorněji vyjádřit to, co vám současně sdělujeme slovně. Samozřejmě neočekáváme, že byste v praxi při přemýšlení o ekonomickém dění kolem vás kreslili křivky, počítali jejich sklon a průsečíky. Implicitní, tzn. přímo nevyjádřené modely, v podobě určitých logických a analytických postupů, které si studiem grafického aparátu osvojíte, vám budou pomáhat při analýze hospodářské reality, která nás všechny obklopuje. Používání křivek v ekonomii zpravidla kritizují ti, kteří postrádají představivost nebo ochotu vložit do studia teoretického předmětu dostatečné množství duševní energie. Grafy, které používáme, nejsou složité, byť se bez předběžného seznámení s problematikou jimi vyjadřovanou mohou takovými jevit.

Často také používáme anglické symboly. Věřte, že smyslem této „anglizace“ není nějaké poklonkování anglosaskému světu, nýbrž zapojení se do spontánní mezinárodní standardizace některých termínů a symbolů a tím usnadnění studia zahraniční ekonomické literatury. Angličtina se stala mezinárodním jazykem světové ekonomické komunity.

Pokud jste studentkami a studenty, využijte tuto unikátní životní fázi, ve které se nacházíte, k získání nejen vzdělání, ale také vzdělanosti. V praktickém životě budete zatíženi mnoha rozličnými problémy a neodkladnými úkoly spojenými s každodenním životem. Nebudete-li působit v akademické nebo výzkumné oblasti, k hlubšímu studiu se již stěží dostanete.

Během přípravy nového vydání *Mikroekonomie* jsme využili připomínky a doporučení od kolegů a kolegyně z české ekonomické obce. Děkujeme jim. Upřímné díky také vyslovujeme paní Michaela Pakové za pomoc při technické přípravě učebnice.

Autoři

ČÁST **A**

Úvod do ekonomie

1. Seznámení s ekonomikou

„Vyrůstal jsem v průmyslové oblasti na jižním břehu jezera Michigan – ve městě Gary ve státě Indiana – a chudobu, nezaměstnanost a diskriminaci jsem denně viděl na každém kroku. Právě proto jsem šel studovat ekonomii, abych tyto jevy pochopil a mohl s nimi něco udělat.“

Joseph Stiglitz

Zřejmě jste se odhodlali věnovat část svého disponibilního času studiu ekonomie. Neznáme pohnutky, které vás k takovému rozhodnutí o užití času přiměly. Ať již však byly jakékoli, je účelné, abyste o vědní disciplíně, které chcete či musíte přinést určitou oběť v podobě času a nejrůznějších odříkání, měli určitou předběžnou představu. K jejímu vytvoření má napomoci tato úvodní kapitola.

Ekonomie je vědou, která usiluje o poznání velmi široké a velmi důležité oblasti života člověka a lidské společnosti. Zabývá se tak závažnými a citlivými problémy hospodářského života, jakými nepochybně jsou hojnost a chudoba, tvorba bohatství a jeho rozdělování, peníze a úrok, zaměstnanost a nezaměstnanost, kapitál a práce, zisky a ztráty, ceny a životní úroveň, inflace, deflace, daně, měnové kurzy atd. Ekonomie rovněž hledá odpovědi na otázky, proč jsou určité statky produkovány a jiné nikoli, jak se chová spotřebitel na trhu výrobků a služeb, proč je z celé řady možných výrobních metod zvolena a využívána právě jedna konkrétní apod. Seznam otázek, jejichž řešením se ekonomie zabývá, lze snadno rozšiřovat, není to však účelné. Rozumnější bude, pokusíme-li se předmět zájmu ekonomie vyjádřit souhrnně pomocí její definice.

O definování ekonomie jako vědní disciplíny se pokoušela dlouhá řada autorů, avšak s rozdílnou mírou úspěchu. Některé definice jsou příliš úzké a zjednodušující, jiné jsou naopak příliš široké a všezahrnující. Značná šíře a mnohovrstevnatost problematiky, kterou se ekonomie zabývá, činí definování této vědy obtížným. Jacob Viner, významný ekonom první poloviny 20. století, při svém pokusu o definování ekonomie rezignoval a prohlásil, že „*ekonomie je to, co ekonomové dělají*“. Svým způsobem má pravdu, avšak vypovídací schopnost takového výroku je problematická. Proto vám z plejády definic nabízíme dvě jiné, které v koncentrované podobě vyjadřují hlavní směr zkoumání v ekonomii: **Ekonomie je vědou, která studuje způsob, jakým lidé používají vzácné, omezené zdroje k výrobě užitečných statků a služeb a jak si tyto statky a služby rozdělují a vzájemně směňují.** Zhruba totéž říká v koncentrované podobě definice formulovaná britským ekonomem L. Robbinsem (1898–1984): „Ekonomie je věda, která studuje lidské chování jako vztah mezi cíli a vzácnými prostředky, které mají alternativní použití.“

Z obou definic je zřejmé, že posláním ekonomie je hledání a nalézání takových způsobů umístění a využití vzácných zdrojů, které vedou k co nejúspěšnějšímu (nejefektivnějšímu) dosažení lidských cílů, ať již individuálních, skupinových nebo celospolečenských.

Ekonomie je již tradičně rozdělována na dvě oblasti: mikroekonomii a makroekonomii. Mikroekonomie a makroekonomie nejsou samostatnými vědními ekonomickými obory. Jsou pouze dvěma důležitými oblastmi ekonomie, chcete-li – „větlemi jednoho stromu“, které se liší úrovní pohledu, z níž je ekonomika studována.

Mikroekonomie studuje chování jednotlivých ekonomických jednotek, z nichž se skládá národní hospodářství. Jde např. o chování firem, jednotlivých spotřebitelů, vlastníků kapitálu, jednotlivých odborových svazů, vlastníků domů, bank, střadatelů, investorů apod. Mikroekonomie studuje také fungování dílčích trhů: trhu výrobků a služeb, trhu práce, trhu kapitálu a trhu přírodních zdrojů.

Makroekonomie studuje ekonomiku jako celek. Zajímá se o taková témata, jako jsou např. celková produkce v dané zemi, celková zaměstnanost, míra nezaměstnanosti, cenová hladina a inflace, platební bilance, státní rozpočet, veřejný dluh, množství peněz v oběhu apod. Někdy, avšak stále častěji, se v rámci ekonomie utváří relativně samostatná oblast – „**mezinárodní ekonomie**“, jak bývá překládán termín *international economics*. Tato část ekonomie, která je úzce spjatá s mikroekonomií i makroekonomií, se soustřeďuje na studium mezinárodních souvislostí ekonomického života země.

Označení mikroekonomie a makroekonomie vychází z řeckých slov *mikros* a *makros*, která znamenají „malý“ a „velký“. Platon a Aristoteles by se možná divili, co všechno dnes do oblasti „mikro“ zařazujeme. Mikroekonomie se totiž zabývá ekonomickým chováním i tak velkých jednotek, jako jsou např. americká firma Exxon Mobil nebo čínská ICBC, jejichž objem ročních prodejů je větší než celková produkce některých národních ekonomik. Nicméně ten, kdo studuje cenovou strategii Exxonu nebo ICBC je mikroekonomem, zatímco ten, kdo studuje inflaci v Trinidad Tobagu je makroekonomem. Rozlišení mezi mikro- a makroekonomií není tudíž založeno jen na rozměru studovaného objektu, jak by se snad dalo z termínů *mikros* a *makros* usuzovat. Zatímco se mikroekonomie zaměřuje na chování jednotlivých jednotek – bez ohledu na to, jak jsou velké, makroekonomie se soustřeďuje na chování celých ekonomik – bez ohledu na to, jak jsou malé.

Ilustrujme rozdíl mezi makroekonomií a mikroekonomií pomocí metafor: Díváme-li se třeba v bytě na svou knihovnu, jde o „makropohled“. Prohlížíme-li si jednotlivé knihy, jde o „mikropohled“. Pohlížíme-li na les, jde o „makropohled“. Pozorujeme-li jednotlivé stromy (duby, buky, lípy, břízy), jde o „mikropohled“.

1.1 Proč ji studovat?

Ekonomie poskytuje užitečné nástroje k poznání a pochopení ekonomického života a ekonomického prostředí. Není nějakým souborem ustálených závěrů, definitivně poznávaných pravd či pouček, které bychom si měli zapamatovat. „*Je to spíše nástroj myšlení, technika myšlení, která pomáhá svému majiteli dospět ke správným závěrům,*“ prohlásil o ekonomii významný anglický ekonom J. M. Keynes.

Význam znalostí obecné ekonomické vědy pro profesionálního ekonoma není asi potřebné zdůrazňovat. Vybavenost poznatky ekonomie je předpokladem pro úspěšné studium jiných ekonomických disciplín. V zemi s tržním hospodářstvím však nejsou ekonomické znalosti potřebné jen pro úspěšný výkon zaměstnání, ale i pro utváření vlastního osobního života, zejména pro organizaci jeho finanční stránky a pro přijímání důležitých životních rozhodnutí. Ve společnosti s tržní ekonomikou jsou poznatky ekonomie součástí osobního vzdělání a „osobního kapitálu“. Pocit, že každý, kdo někdy něco prodal či koupil, je ekonomem, je falešný. Znalost ekonomie umožňuje lépe pochopit historii hospodářského

vývoje i současný (a zdaleka nejen ekonomický) život společnosti. Napomáhá i k pochopení souvztažnosti mezi minulými ekonomickými ději a dnešní ekonomickou realitou, čímž umožňuje předvídat důsledky dnešních ekonomických procesů pro budoucnost. V tomto smyslu je ekonomie jedním z předpokladů samostatného myšlení o světě. Schopnost samostatné osobní interpretace ekonomického života umožňuje lepší orientaci ve spleti protichůdných a ideologií často zastřených stanovisek a návrhů politiků a stran. Ekonomické vzdělání tím, že podporuje samostatné myšlení, osvobozuje občany z psychologické moci hromadných sdělovacích prostředků, resp. jejich vlastníků tím, že umožňuje filtraci zpráv a informací **vlastním** kritickým rozumem.

Poznatky ekonomie jsou rovněž nezbytné pro tvorbu úspěšné ekonomické politiky státu. Empirické, to znamená z praxe vycházející poznání, není dostatečným základem pro organizaci ekonomického života země, byť je také velmi důležité. Je poznanou skutečností, že *„praktik bez teorie je v pozici poutníka bez kompasu“*. K tomu je navíc možné dodat i známé rčení, dle kterého není *„nic praktičtějšího než dobrá teorie“*.

Ekonomie není nějakou „katedrovou vědou“ odtrženou od života. Téměř na každém kroku se přesvědčujeme o tom, že stále více politických, ekologických, zdravotních a podobných problémů každodenního života velmi úzce souvisí s ekonomikou. Inteligentní občan se bez znalostí fundamentálních, tzn. základních ekonomických poznatků, neobejde. Proto také ekonomie dnes není zdaleka jen záležitostí ekonomů. Například konstruktér nemůže o stroji či jeho součásti uvažovat jen z hlediska pevnosti, pružnosti, dynamiky apod., ale také z hlediska ekonomických důsledků zvoleného konstrukčního řešení. Často bývá ekonomické hledisko dokonce rozhodující.

1.2 Ekonomie pozitivní a normativní

Podle toho, zda ekonomie hodnotí nebo nehodnotí procesy a jevy, které zkoumá, rozlišujeme ekonomii pozitivní a normativní.

Pozitivní ekonomie má metodologický základ v pozitivní filozofii, za jejíhož zakladatele je považován francouzský filozof Auguste Comte (1798–1857). Připomeňme si, že základním principem pozitivismu je vycházet z daností, faktů a odmítat všechny úvahy a všechna tázání, která tuto pozitivitu překračují.

Pozitivní (někdy také „pozitivistická“) ekonomie zkoumá ekonomický život **takový, jaký je**. Snaží se analyzovat fakta ekonomického života, přičemž se zabývá jen takovými jevy, které jsou vědeckými metodami zjistitelné a dokazatelné. V souladu se svou doktrínou se pozitivisté vyhýbají takovým výrokům, dle nichž je např. X dobrá, resp. špatná věc.

Hodnotící soudy jsou dle ekonomů – pozitivistů záležitostmi jiných oborů lidské aktivity, zejména politiky, morálky a náboženství. Stejně tak stanovování cílů. Ekonomie má pouze ukazovat racionální (tedy rozumné) cesty k dosažení cílů, nikoli však cíle samotné.

„Ekonomie je jako cestovní kancelář,“ říkají k tomuto problému Paul Samuelson a William Nordhaus, autoři snad nejznámější učebnice ekonomie. „Řekněte si, zda toužíte po sněhu či slunci. Je již pak věcí cestovní kanceláře, aby vás tam co nejrychleji a nejefektivněji dopravila. Ale výběr cíle závisí na vás.“

Normativní ekonomie. Zatímco pozitivní ekonomie odpovídá na otázku, jaká je ekonomická realita, snaží se normativní ekonomie odpovídat na otázku „**jaká by měla být**“. Normativní ekonomie se hodnoticím soudům, včetně morálních, nevyhýbá. Hledá takové modely fungování ekonomiky, jejichž výsledky jsou v souladu se společenskými hledisky (s kritérii společenského blahobytu).

V mezinárodní ekonomické obci převládají při analýze hospodářského života pozitivistické přístupy a cynické pojetí ekonomie, dle níž „*business of business is business*“. V poslední době, pod tlakem velmi nepříznivých důsledků ekonomických rozhodnutí, činěných při opomíjení etických hledisek, však dochází k určitému posunu. Vlivem zostřujících se globálních problémů sílí obava, že čistě pragmaticky zaměřená věda může vést ke zničení lidstva.

Bez ohledu na to, zda ten či onen směr ekonomického myšlení zahrnuje, nebo nezahrnuje **etické** faktory do své analýzy, ovlivňují tyto faktory výsledky hospodářské činnosti ať již na mikroekonomické nebo makroekonomické úrovni. Nedodržování uzavřených smluv, nedostatek důvěry mezi obchodními a vůbec ekonomickými subjekty, nerespektování dlouhodobě utvářených mravních pravidel jednání (korupce, podvody atd.) – to vše zvyšuje náklady ekonomického „provozu“ společnosti a snižuje jeho výsledek oproti výsledku, kterého by mohlo být dosaženo, kdyby hospodářským životem prověřená mravní pravidla byla účastníky ekonomických procesů respektována.

1.3 Vznik a vývoj ekonomie

Ekonomie jako samostatná vědní disciplína vznikla v 18. století. Kořeny ekonomie však sahají mnohem dále do minulosti.

Mnohé dílčí pohledy na některé jevy hospodářského života jsou obsaženy již ve spisech židovských proroků. Vyhraněné ekonomické názory, zajímavé myšlenky a postřehy také nalezneme v pracích antických filozofů, zejména **Xenofona** (430–355 př. n. l.), **Platona** (384–347 př. n. l.) a **Aristotela** (384–322 př. n. l.). Jejich tehdejší názory na ekonomické otázky či problémy však byly vyslovovány jako součást širších filozofických názorových systémů, neboť ekonomie tehdy byla součástí filozofie. Teprve mnohem později, v souvislosti se změnami směřujícími ke vzniku kapitalistické ekonomiky, začal proces oddělování ekonomie od filozofie, proces utváření ekonomie jakožto specifického vědního oboru.

První prvky systematictějšího ekonomického myšlení se projeví ve 14.–16. století v podobě názorového směru, který byl později označen jako **merkantilismus**. Jeho představitelé ztotožňovali bohatství s penězi (drahými kovy) a zdroj růstu společenského bohatství spatřovali především v oblasti obchodu, zejména zahraničního. Učení merkantilistů, které bylo úzce spjato s tehdejší hospodářskou politikou, si zachovalo významný vliv až do poloviny 18. století. Přes svou relativní jednoduchost a omezenost tehdejšími horizontem poznání však poznatky, názory a myšlenky merkantilistů přispěly k formování ekonomie jako samostatné vědní disciplíny. Zajímavé a na svou dobu pozoruhodné myšlenky byly ve stejném období vysloveny **arabskými** učiteli a španělskými **jezuitskými** mysliteli, které však byly – a do značné míry jsou – ekonomy ze země, jež se v moderní době staly hospodářsky dominantními, opomíjeny.

Důležitým přínosem k rozvoji teoretického ekonomického myšlení bylo učení francouzské školy **fyziokratismu**, která považovala za zdroj bohatství práci v zemědělství.

Ekonomický názor fyziokratů byl do značné míry reakcí na poněkud jednostranné zaměření merkantilismu na oblast obchodu. Fyziokraté posunuli pozornost k výrobě – byť opět poněkud jednostranně, k výrobě agrární.

Mimořádného rozkvětu dosáhlo ekonomické myšlení v Británii v poslední třetině 18. století a na počátku 19. století, a to zejména v pracích **Adama Smithe** (1723–1790) a **Davidu Ricarda** (1772–1823). Kniha A. Smithe *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (1776) je většinou ekonomů pokládána za počátek ekonomie jako samostatného vědního oboru. Následoval další dynamický a rozporuplný vývoj ekonomické vědy, který pokračuje i v dnešní době. V jeho průběhu vzniklo mnoho teoretických směrů, proudů a škol, které se v té či oné míře liší svým pohledem na hospodářský život. Z personálních dominant tohoto vývoje jmenujme alespoň **Karla Marxe** (1818–1883), **Alfreda Marshalla** (1842–1924), **Johna Maynarda Keynese** (1883–1946) a z novější doby například **Miltona Friedmana** (1912–2006) a **Ronalda H. Couseho** (1910–2013).

Teoretické ekonomické myšlení, které se rozvíjelo od poloviny 18. století do sedmdesátých let 19. století, a to převážně v Anglii, označujeme jako **klasickou ekonomii**. Těžiště jejího zájmu spočívalo v otázkách ekonomického růstu a jeho zdrojů, příčin bohatství národů, dělby práce apod. Její pojetí hodnoty bylo založeno na pracovní teorii hodnoty, dle které je hodnota statků dána společensky nutnými náklady práce na jejich produkci. Představiteli této etapy ve vývoji ekonomie jsou již zmínění A. Smith, D. Ricardo a dále také J. S. Mill (1806–1873).

Ekonomie rozvíjena od 70. let 19. století má přívlastek „**neoklasická**“. Její představitelé, např. A. Marshall, J. M. Clark, V. Pareto a L. Waltras navázali na odkaz klasiků, avšak odmítli pracovní teorii hodnoty a přiklonili se k pojetí subjektivnímu, dle kterého je hodnota statků dána jejich užitečností pro spotřebitele nebo uživatele. Jiným rysem příznačným pro neoklasickou ekonomii je zavedení marginálních (mezních) veličin do ekonomické teorie a důraz na mikroekonomickou problematiku.

Nyní k české ekonomické (národohospodářské) škole: Jejím zakladatelem je **Albín Bráf**.

A. Bráf (1851–1912) působil jako profesor národního hospodářství na pražské univerzitě, kde začal vyučovat ekonomii v českém jazyce. Byl významným národohospodářským buditelem, který si uvědomoval, že plná emancipace českého národa se nemůže opírat jen o národní jazyk, literaturu, lidovou tvořivost a odkazy na slavnou minulost, ale že musí mít oporu v ekonomice. Podněcoval v českém národě sklon k podnikání a prosazoval zakládání českých ekonomických škol. Byl často povoláván do nejrůznějších funkcí v rodících se českých ekonomických institucích, byl však dvakrát i ministrem zemědělství v rakouské (vídeňské) vládě.

Významné místo ve vývoji českého ekonomického myšlení zaujímá **Karel Engliš**.

Karel Engliš (1880–1961) je tvůrcem teleologické teorie hospodářské (od řeckého *telos* – účel, cíl). Z dlouhé řady jeho prací s ekonomickou tematikou jmenujme alespoň *Základy hospodářského myšlení* (1922), *Finanční vědu* (1929), *Soustavu národního hospodářství* (1938) a *Hospodářské soustavy* (1947). K. Engliš byl prvním rektorem Masarykovy univerzity v Brně a v období 1947–1948 rektorem Univerzity Karlovy. Mimo svou vědeckou a pedagogickou činnost byl K. Engliš silně

angažován ve finanční a měnové praxi první republiky: Působil jako ministr financí v šesti vládách a pět let jako guvernér Národní banky československé. Zemřel 13. 6. 1961 v Hrabyni.

Z dalších významných postav české ekonomie jmenujme **Aloise Rašína** (1867–1923) a **Josefa Macka** (1887–1972).

Ekonomie je vyvíjející se vědou, která odráží vývoj ekonomiky, společnosti a světa. Mnoho ekonomických teorií neprokázalo svou životnost, jiné si naopak uchovávají dlouhodobou platnost a schopnost dalšího rozvoje. Avšak i ty teorie, které dosud obstály v konfrontaci s reálným hospodářským životem, musí být otevřeny trvalé vědecké kritice. K otázce vědecké kritiky uveďme jednu důležitou obecnější myšlenku:

„Hodnotit a kritizovat tu či onu teorii je možno jen z hlediska doby, ve které byla zpracována. To jest, musíme vědět, jaké úkoly ve své době před ekonomy stály a jaké byly v příslušné době možnosti, které vůbec mohla teorie prokázat. To konkrétně znamená: nelze po příslušném ekonomovi požadovat více, než mohl ve své době udělat.“

V. Müller v Kapitolách ke studiu dějin ekonomických teorií (1. díl, Praha. SPN 1964, s. 15)

1.4 K názvu našeho předmětu

Název **ekonomie** pochází z doby antického Řecka (z řeckého *oikos* – dům, *nomos* – zákon). Ekonomii se ve starověkém Řecku – a také v Římě, rozumělo to, co bychom dnes nazvali zásadami, pravidly či pokyny pro správné hospodaření v domácnosti. V takto pojaté „ekonomii“ pochopitelně převažovaly praktické rady, např. jak zacházet s otroky, jak vést domácí „ekonomiku“, na jakou činnost se orientovat a jaké při ní volit pracovní postupy. Vedle těchto vyloženě praktických ponaučení se však vyskytovaly i obecnější úvahy o společenském či státním hospodářství.

V 17. a 18. století – ve snaze zdůraznit, že předmětem zájmu ekonomie jsou i širší celohospodářské souvislosti – začal být stále častěji ke slovu ekonomie připojován přívlastek „politická“ (*politicos* – společenský). Z Francie, kde se toto označení nejdříve vžilo, se termín politická ekonomie přenesl i do Británie, která se stala kolébkou ekonomické vědy. Tím se název **politická ekonomie** (*political economy*) všeobecně rozšířil. Tento název přijal i Karel Marx, jehož ekonomické učení se v naší zemi stalo po roce 1948 učením oficiálním. Proto jsme se také až do konce osmdesátých let minulého století u nás setkávali téměř výhradně s termínem politická ekonomie.

V předválečném období byl v českých zemích převážně používán název „národní hospodářství“ v důsledku silného vlivu německé „národohospodářské“ teorie, zejména její „historické školy“. V Německu byl silně preferován název „National-Oekonomie“ resp. „Nationalwirtschaft“, což souviselo s tradičně silným důrazem na národní zájem a s odmítáním obecné platnosti poznatků anglické klasické ekonomie pro všechny země.

V anglosaských zemích, od doby, kdy A. Marshall nazval své dílo *Principles of Economics* (1890), se stále více – a dnes už téměř výhradně – používá název *economics*. Tento termín zatlačil ve světové ekonomické literatuře a pedagogice do pozadí označení politická ekonomie, byť se s ním i dnes setkáváme u některých autorů či v názvech významných ekonomických periodik.

Současně se změnou názvu disciplíny docházelo k určitému posunu v předmětu zkoumání. Na rozdíl od původní „politické ekonomie“ je v *economics* kladen menší důraz na společenské a politické aspekty hospodářského života, jejichž zkoumání se stalo předmětem politických věd. Pozornost *economics* je převážně koncentrována na technicko-ekonomické a psycho-ekonomické stránky hospodářství.

V souvislosti s opětovným napojením české ekonomické teorie na světové ekonomické myšlení a v důsledku devalvace pojmu politická ekonomie v našem společenském vědomí probíhal proces hledání vhodného českého označení pro teoretickou ekonomickou vědu. Většina akademických ekonomů se přiklonila k termínu „obecná ekonomie“ nebo „ekonomie“.

1.5 Charakter ekonomických zákonů

Ekonomický život není prostým shlukem nahodilých jevů a procesů, jak by se při zběžném pohledu někdy mohlo zdát. Při důkladném a dlouhodobém pozorování lze zaznamenat určité, relativně pevné souvislosti mezi ekonomickými jevy a procesy a mezi reakcemi ekonomických subjektů (např. spotřebitelů a výrobců, kupujících a prodávajících apod.). Hovoříme pak o **ekonomických zákonitostech**, které, jsou-li formulovány, nabývají podoby **ekonomických zákonů**.

V nejobecnější podobě vyjadřuje zákon určitý **nutný vztah mezi věcmi, jevy a procesy**.

Ekonomické zákony jsou zjevné jen v podmínkách mnohonásobného opakování lidských jednání, která jsou součástí hospodářského procesu. Tak například zákony tvorby cen či zákony peněžního oběhu, jež ovládají směnu (trh), nejsou zjevné v jednotlivých aktech směny, ale pouze tehdy, jestliže se tyto akty opakují masově. V jednotlivých, izolovaných aktech je zákonitost nepostižitelná. Vzhledem k této vlastnosti ekonomických zákonů, že jsou totiž zjevné jen při masovém opakování lidských jednání, říkáme, že jsou to zákony **stochastické**, mající charakter pravděpodobnostní. Spíše než absolutní kauzalitu (příčinnost) a nevyhnutelnost vyjadřují ekonomické zákony obecnou tendenci, typický vztah, typickou reakci. Jinak vyjádřeno: V následujících kapitolách se seznámíte například se zákonem poptávky. Z něj vyplývá, že vyšší cena benzínu vede za jinak stejných okolností ke snížení jeho spotřeby. Jak však asi sami uznáte, není tím vyloučena možnost, že jistý pan Novák nebo váš bratranec jezdí autem více než před zdražením benzínu.

Svým **stochastickým charakterem se ekonomické zákony liší od zákonů přírodních**. Tak například zákon volného pádu těles je zákonem proto, že se zrychlením $9,8 \text{ m/s}^2$ padají na zem za určitých podmínek všechna tělesa. Odlišnost ekonomických zákonů je zcela logická, neboť na rozdíl od zákonů přírodních popisují jednání lidí a prosazují se jeho prostřednictvím. A lidé jsou nepochybně jinou matérií než třeba molekuly či atomy. Je rozdíl, zkoumáme-li vztah molekul při chemické reakci, anebo vztah lidí v ekonomice. Molekuly nebývají motivovány závisť či přejícností, nenávisť či láskou, ambicemi, soutěživostí a řadou dalších faktorů, které ovlivňují lidské počínání. Zcela logicky „je proto mnohem snadnější předvídat chování molekul než lidí“ (W. J. Baumol a A. S. Blinder).

Zvláštní skupinu zákonů představují **zákony právní**. Jsou to pravidla, která mají podobu norem, formulovaných zákonodárnými orgány společnosti. Právní zákony lidé ustanovují

sami. Proto je také mohou v souladu s vývojem potřeb a svého právního vědomí pozměňovat, rušit či doplňovat. Právní zákony a normy, které upravují a usměrňují ekonomickou činnost lidí, například zákoník práce, obchodní zákoník, daňové a jiné zákony, by přitom samozřejmě měly vycházet z ekonomických zákonů poznanych ekonomickou vědou.

1.6 Metody používané v ekonomii

Každá věda má svůj **předmět** zkoumání a také své **metody**, jimiž předmět zkoumá. Předmět zkoumání, tedy to, co ekonomie zkoumá, jsme přiblížili v souvislosti s pokusem o definici ekonomie. Nyní obraťme pozornost k jejím metodám.

Obecně je termín „metoda“ používán k označení souhrnu prostředků, užívaných určitým způsobem k dosažení určitého cíle. Metoda vědy je speciálním případem metody: je souhrnem prostředků a cest k dosažení vědeckých poznatků o zkoumané materii.³

Cílem ekonomie je nikoli popis jevové stránky ekonomického života, **nýbrž odhalení zákonů, které řídí lidské chování v podmínkách vzácnosti**. Taková problematika se zcela zjevně liší od problematiky zkoumané v přírodních a technických vědách. Ekonomická realita je jiná než přírodní, nerozhodují v ní objektivní věci samy o sobě, ale to, co si o těchto věcech lidé myslí a jak podle toho jednají. Ekonomie proto nemůže při svém výzkumu používat chemické reakce, mikroskop, skalpel a podobné instrumentarium, které je zcela běžné v jiných vědách. Musí proto používat jiné nástroje poznání, kterými jsou především myšlenkové operace.

Nejdůležitějším nástrojem vědeckého myšlení v ekonomii je **abstrakce**. Abstrakce je taková forma poznání, při níž v zájmu pochopení podstaty odhlížíme od – v daném kontextu – nepodstatných vlastností a vztahů zkoumaného jevu či procesu, přičemž zároveň jeho zásadní vlastnosti a vztahy vyčleňujeme a analyzujeme. Ekonomický život člověka a společnosti je velmi komplexním fenoménem a jeho zkoumání v úplnosti a celistvosti se vymyká lidským možnostem. Proto metoda abstrakce tím, že umožňuje izolovat podstatné jevy a souvislosti od nepodstatných, umožňuje předmět zkoumání zpřístupnit analýze.

Metoda účelného zjednodušování zkoumaného objektu v zájmu odhalení jeho podstaty je využívána v každém typu vědeckého studia. Když filozof J. H. Poincaré vytýkal L. M. Walrasovi (1834–1910), že při konstrukci svých modelů všeobecné ekonomické rovnováhy vychází z příliš zjednodušených předpokladů, Walras mu odpověděl: „Který fyzik by si vědomě vybral pro astronomická pozorování oblačné počasí, místo aby využil jasnou noční oblohu?“ (Škabraha, 2015)

Získáme-li v ekonomii nějaký poznatek pomocí abstrakce, nesmíme zapomínat na to, jak jsme jej získali. Jestliže hodláme takový poznatek aplikovat v praxi, musíme vždy přihlídnout ke konkrétním realitám, od nichž jsme v zájmu nalezení podstaty v procesu zkoumání abstrahovali.

Jinými myšlenkovými operacemi, které v ekonomii používáme, jsou analýza, syntéza, indukce, dedukce a pozorování. Dvěma dalším typům věnujeme několik vět.

Modelování umožňuje provádět myšlenkové experimenty. Ekonomický model je zjednodušeným myšlenkovým obrazem, který znázorňuje ekonomické chování lidí v určitém

---

³ Jde tedy o „cestu“ k cíli. Cesta – řecky „odos“ – je v kmeni slova „metoda“.

společenském a fyzickém prostředí. Model vylučuje z problému to, co je nepodstatné, a tím umožňuje soustředit pozornost na to, co je základní. Modely jsou vyjadřovány slovy, grafy nebo rovnicemi.

Experiment je taková metoda poznávání, při níž se za kontrolovaných a řízených podmínek zkoumají jevy reálného světa. Experimentování v ekonomii je mnohem obtížnější než v přírodních vědách, neboť není možné z reálné ekonomiky učinit laboratoř pro praktické ověřování těch či oněch teorií a hypotéz. Jak píše T. Munzi: „V ekonomii nelze vylít zkumavku a začít znovu.“⁴ Širší použití proto mají v ekonomické vědě **experimenty myšlenkové**, s jejichž pomocí je možné vyjasňovat vzájemné vztahy principů určité ekonomické teorie na teoretických modelech reálných situací. Přes zmíněné překážky se metoda laboratorních experimentů v ekonomii v omezené míře používá. Tzv. **laboratorní ekonomie** provádí psychologické výzkumy ekonomického chování, např. reakce jednotlivců nebo domácností na změny cen, daní, kurzů akcí apod.

Soubor metod používaných v poznávacím procesu ekonomie je samozřejmě mnohem širší a je souborem otevřeným. Ekonomové přejímají metody zkoumání z jiných vědních disciplín a přizpůsobují je potřebám vlastního zkoumání. Užitečnost, nikoli „metodologická čistota“, by měla být kritériem pro zařazení poznávacího prostředku do instrumentária ekonomie.

Na druhé straně jsou moderní techniky ekonomické analýzy stále častěji používány při zkoumání mimoekonomických nebo alespoň primárně neekonomických rozhodnutí, jako jsou např. rozhodnutí o studiu nebo o sňatku, ale také „o čtení poezie a sledování východu slunce“ (D. R. Kamerschen). Některé metody ekonomie je možné použít všude tam, kde člověk nebo společnost musí volit mezi alternativami v podmínkách omezených zdrojů, byť byl tímto zdrojem byl jen čas.

1.7 Místo ekonomie mezi ekonomickými disciplínami

Ekonomie je nejobecnější ekonomickou disciplínou, která poskytuje obecné teoretické principy pro pochopení hospodářského dění a pro jeho ovlivňování. V ekonomii – nebo chcete-li v teoretické ekonomii, nelze proto spatřovat nějaký „receptář“, v němž nalezneme hotový návod k řešení každého jednotlivého ekonomického problému. Pamatujme si, že ekonomie není ekonomikou. Lze v ní však hledat východisko pro řešení konkrétních ekonomických problémů.

Ekonomie představuje základní obecné východisko pro další ekonomické disciplíny. Obrazně řečeno, ekonomii obklopuje celá řada dalších ekonomických disciplín. Každá z nich má své vlastní poslání, specifický předmět zájmu a svou metodu zkoumání. Vzhledem k postavení ekonomie ve světě ekonomických disciplín se o ní někdy říká, že je „královnou ekonomických věd“. Uvedme některé z disciplín, které v té či oné míře na ekonomii navazují:

- teorie hospodářské politiky,
- institucionální ekonomie,
- hospodářské dějiny,
- hospodářský zeměpis,
- environmentální ekonomie,

⁴ Newsletter. CEP, červenec 2010, s. 8.

- veřejná ekonomie,
- rozvojová ekonomie,
- prostorová ekonomie,
- účetnictví,
- ekonomická statistika,
- ekonometrie.

Na ekonomických školách zdůrazňujících přípravu odborníků pro řízení v podnikové sféře, bývá vyučována **manažerská ekonomie**. Jsou to ty části ekonomické teorie, které mohou být přímo, tzn. bez dalšího zprostředkování, užitečné řídícím pracovníkům ve firmách.

Z oblastí **aplikované ekonomie** uveďme např. ekonomiku zdravotnictví, ekonomiku letecké dopravy, ekonomiku sportu, ekonomiku lesnictví a ekonomiku válečnou. Zvláštní pozornost si zaslouží **finanční věda**. Specifické postavení zaujímá skupina disciplín, které jsou na pomezí jiných vědních oborů a vědy hospodářské. Máme zde na mysli např. **ekonomickou psychologii, ekonomickou sociologii a ekonomickou demografii**.

Na závěr přehledu ekonomických disciplín učiníme poznámku o **dějích ekonomického myšlení**, které kromě své vlastní funkce poznávací plní v ekonomické veřejnosti i funkci výchovnou, neboť ukazují staletou, složitou a často dramatickou genezi ekonomické teorie. „*Pravda, kterou přijímáme jako padlou z nebe bez vědomí ceny námahy, kterou byla získána, jest jako zlato získané bez práce.*“ (Ch. Gide a Ch. Rist).

1.8 Ekonomie jako „imperiální věda“

Od poslední třetiny minulého století se metody ekonomické analýzy, zejména v její **nákladově-výnosové** variantě, stále více uplatňují při analýze jevů a procesů v oblastech, kterým se ekonomie víceméně vyhýbala a jejichž výzkum ponechávala jiným disciplínám. Proto se dnes můžete setkávat třeba s ekonomikou práva, ekonomikou zločinu, ekonomikou narkomanie, ekonomikou diskriminace, ekonomikou dobročinnosti, ekonomikou terorismu, ekonomikou neřestí a také s ekonomikou rodiny. Právě na příkladu ekonomie rodiny, které je věnována samostatná kapitola, ukazujeme aplikační možnosti ekonomie, zejména její mikroekonomické části.

V souvislosti s pronikáním ekonomických metod analýzy do nových vědních oborů se někdy o ekonomii píše jako o „imperiální vědě“ s ohledem na její údajný „imperialismus“.

1.8.1 Ekonomie všeho?

Přesahy ekonomie do teritorií pro ni netypických dále pokračuje v podobě tzv. *freakonomics*, která se pokouší odhalovat „skryté stránky všeho“.⁵ V zásadě jde o pokus aplikovat mikroekonomicko-psychologickou analýzu při interpretaci široké a různorodé škály jevů, procesů a událostí. Pokud jde o mikroekonomické aspekty tohoto přístupu, jedná se nejčastěji o aplikaci neoklasické teze o maximalizaci užitku.

⁵ Poněkud zvláštní označení souvisí s názvem dvou iniciačních publikací v tomto quasi-ekonomickém žánru: *Freakonomics – A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything* (N. Y. William Morrow 2005) a *SuperFreakonomics* (N. Y. William Morrow 2009). V obou případech jsou autory S. D. Levitt a S. J. Dubner. Publikace byly vydány také v češtině a slovenštině.

V rejstříku témat, kterými se „freakonomics“ zabývá, najdeme např. vliv televizní reklamy rychlého občerstvení na nadváhu dětí, vztah mezi cenou pohonných hmot a obezitou, vliv pasáků na finanční ohodnocení prostitutek, vliv ramadánu na těhotenství matky a vývoj dítěte po narození, souvislost mezi křestním jménem a úspěchem v životě a desítky dalších.

„Freakonomics“ **nepovažujeme** za standardní součást ekonomie, neboť více než o ekonomii jako takovou v ní často jde o hledání příčinně-následných souvislostí (kauzality) mezi konkrétními jevy a událostmi, a to za pomoci již známých ekonomických poznatků kombinovaných zejména s psychologií a podporovaných statistikou. Přesto jsme považovali za užitečné zmínit se o existenci tohoto zvláštního segmentu ekonomicko-psychologického myšlení, neboť některé jeho pokusy o rozšíření aplikačního pole mikroekonomie jsou originální.

Důležité pojmy

ekonomie • mikroekonomie • makroekonomie • pozitivní ekonomie • normativní ekonomie • metody ekonomie • merkantilismus • fyziokratismus • klasická škola ekonomie • neoklasická škola • abstrakce

Kontrolní otázky

1. Co je předmětem zkoumání v ekonomii?
2. Jaký je rozdíl mezi merkantilismem a fyziokratismem?
3. Čím se odlišuje pozitivní ekonomie od ekonomie normativní?
4. Jak se liší ekonomické zákony od zákonů přírodních?
5. Které metody jsou používány v ekonomické analýze?
6. Které ekonomické vědní disciplíny znáte a jaký je jejich vztah k ekonomii?

2. Potřeby a výroba

„Práce je otcem bohatství a země jeho matkou.“
William Petty

2.1 Potřeby a jejich uspokojování

Ekonomii jsme v předchozí kapitole definovali jako vědu, která studuje způsoby, kterými lidé používají vzácné zdroje k výrobě užitečných statků a služeb a jak si vyrobené bohatství rozdělují a směřují. Počátek veškeré ekonomie je u lidských potřeb a možností jejich uspokojování, neboť právě potřeby podněcují člověka k ekonomické činnosti. **Lidskou potřebu** chápeme jako nedostatek něčeho, který si člověk uvědomuje nebo alespoň pociťuje a který jej podněcuje k činnosti, s jejichž pomocí je možné tento nedostatek odstranit. Tím, že lidské potřeby neustále předbíhají možnosti svého uspokojení, jsou hnací silou vývoje lidské společnosti. Je otázkou, kam tento vývoj směřuje.

Lidských potřeb je celá řada a jsou různého druhu. Proto je lze také třídit podle různých hledisek. Některé potřeby člověk pociťuje zvlášť intenzivně, jiné nikoli. Některé potřeby musí člověk uspokojovat, pokud chce zůstat naživu a zachovat si svou existenci. Naproti tomu existuje celá řada potřeb méně naléhavých, jejichž uspokojování lze po určitou dobu odložit. Je jistě rozdíl mezi nedostatkem, který pociťuje žízňící člověk na poušti, a nedostatkem, který pociťuje mondénní žena na módní přehlídce. Existují **potřeby**, které neplynou ze spontaneity spotřebitele, ale jsou **vyvolávány uměle reklamou** nebo úsilím jednotlivce předčít své spoluobčany ve vlastnictví či spotřebě statků, jež se staly symbolem prestiže. V našem výkladu se spokojíme s rozdělením potřeb na **fyzické** a **duševní**.

Každý ekonomický subjekt, ať již jde o jednotlivce, společenskou skupinu, podnik (firmu), město, region či společnost jako celek, má svou **preferenční stupnici potřeb**. Jednotlivé potřeby jsou v ní hierarchicky uspořádány podle subjektivně pociťované naléhavosti a významu.

2.1.1 Zájmy

Ty potřeby, které jednotlivci pociťují jako nejnaléhavější a které mají relativně dlouhodobý charakter, vyvolávají silné a dlouhodobé zaměření jejich pozornosti k uspokojení těchto potřeb. Tak se utváří **zájem** člověka.

Většina ekonomů předpokládá, že lidé při svém jednání sledují především svůj vlastní zájem, vlastní cíl. Jednotlivé směry ekonomického myšlení se však liší prostorem, který individuálním lidským zájmům a cílům přisuzují v hospodářském životě společnosti. V tomto směru se nejvíce liší liberální ekonomické teorie a doktríny, vycházející z filozofie individualismu, a doktríny solidaristického typu, zdůrazňující zájem kolektivní, společenský.

Dlouhodobá ekonomická zkušenost prokazuje, že **osobní zájem je nejsilnější hybnou silou hospodářské činnosti**. Každý člověk se snaží v rámci svých možností a schopností získat maximum užitku (slasti), a to při vynaložení co nejmenších nákladů (strasti), ať již tyto mají podobu práce, peněžních výdajů apod. Prosperující ekonomiky jsou založeny na

využití této silné lidské vlastnosti. Svou aktuálnost si v této souvislosti zachovává již více než dvě stě let stará myšlenka Adama Smitha:

„Že se můžeme naobědvat, to není z dobré vůle řezníka, sládky nebo pekaře, nýbrž proto, že dbají svých vlastních zájmů. Nedovoláváme se jejich lidskosti, nýbrž jejich sobectví, a nikdy jim nevykládáme o svých potřebách, nýbrž o výhodách, které z toho budou mít.“

Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů

Při výkladu Smithovy myšlenky bývá často přehlížen předpoklad poněkud skrytý v ní obsažený, že **úsilí o naplnění vlastního zájmu** (řezníka, sládky, ...) **zároveň předpokládá sloužit** druhým, brát v úvahu jejich potřeby. Jinými slovy: vlastního prospěchu lze dosáhnout zpravidla jen tehdy, je-li sledován i prospěch druhých lidí.

Směr ekonomického myšlení, který vychází z výše naznačené představy, že člověk usiluje o maximalizaci slasti a minimalizaci strasti, se nazývá **hédonismus**. V zájmu prevence před nedorozuměním dodejme, že z výše uvedených tvrzení automaticky nevyplývá, že všichni lidé jsou bezohlední, materialističtí, zcela egoističtí apod. Problém je totiž v tom, co lidé považují za svůj zájem, za svůj cíl, a co jim činí potěšení. Víme, že mnoho lidí přispívá na charitativní akce, daruje krev nebo kostní dřeň nemocným lidem, podstupuje rizika při záchraně jiných lidí při katastrofách.

Ať již je zájem a cíl jednotlivce jakýkoli, ve společnosti, jejíž ekonomika je založena na peněžním hospodářství, víceméně každý upřednostňuje větší množství peněz před menším. Je to zcela logické a přirozené, neboť peníze umožňují přístup ke zdrojům, jež jsou potřebné k realizaci vlastních cílů, ať již tyto cíle jsou jakékoli. V tomto smyslu je víceméně každý člověk *homo oeconomicus*. „Dokonce i Matka Tereza z Kalkaty, která se stala soudobým symbolem filantropie, dokázala více, měla-li více peněz,“ poznamenal Paul Heyne.⁶ Této „železné logiky“ života v peněžním hospodářství využívají motivační systémy, aplikované v úspěšných ekonomikách. Vyhněme se však zjednodušení: **Peněžní motivace je nejdůležitější, nikoli však jediným faktorem aktivizujícím člověka**. Lidé nesledují jen cíle vyjádřené v korunách nebo eurech, ale také cíle související s prestiží, přátelstvím, láskou, tvořivou prací, kvalitním životním prostředím apod.

A ještě jedna poznámka: **Hospodářská svoboda**, která ekonomickému subjektu umožňuje sledovat vlastní ekonomické cíle, není ani v nejliberálnějších ekonomických modelech bezbřehá, neboť **končí tam, kde začíná svoboda jiného subjektu**. Koordinaci individuálního úsilí ekonomických subjektů zabezpečuje tržní mechanismus a do určité míry i stát. Stát (vláda) také napomáhá tomu, co Friedrich August von Hayek (1899–1992) nazýval „*setkáváním cílů individuálních se společenskými*“. Historie prokazuje, že jednostranné zdůrazňování buďto individuálního, nebo obecného blaha, vyvolává dříve nebo později reakci v opačném směru.

2.2 Výrobky a služby

Lidské potřeby jsou uspokojovány spotřebou statků, tzn. výrobků a služeb. Výrobkem rozumíme věc, která slouží k uspokojování lidských potřeb. Službou rozumíme každou

⁶ Heyne, P.: *Ekonomický styl myšlení*. Praha, VŠE 1991, s. 17

užitečnou lidskou činnost, která uspokojuje lidské potřeby samotným svým průběhem, aniž se přitom materializuje (zhmotňuje) v nějakém samostatném předmětu (léčba, výuka jazyků, hudba, správní činnost, doprava, rekreace atd.). Uspokojení plynoucí ze spotřeby výrobků a služeb je označováno jako **užitek**.

Pokud bychom měli k dispozici neomezené množství všech statků či pokud by potřeby lidí byly plně uspokojené, nemuseli bychom se otázkou hospodaření vůbec zabývat. Ve skutečnosti však tomu tak není, statky jsou vzácné. **Vzácnost** statků je pojem relativní. Neznamená absolutní vzácnost či nedostatek, nýbrž trvajících rozdíl mezi množstvím statků požadovaným k uspokojení potřeb a množstvím, které je k dispozici či je dosažitelné.

Statky, které se volně nacházejí v přírodě a jsou lidem dostupné v jakémkoli množství zdarma, nazýváme **volnými statky**. Takových statků je velmi málo. Jako příklad můžeme uvést třeba vodu v horském potoku.

Převážná většina statků patří mezi statky **ekonomické**, což jsou statky, které – mají-li být k dispozici – musí být produkovány.

2.3 Výrobní faktory

Má-li společnost uspokojovat své potřeby, musí spotřebovávat. Má-li spotřebovávat, musí **vyrábět**.

Výroba je procesem uvědomělé přeměny předmětů a sil přírody ve výrobky a služby potřebné pro jednotlivce a společnost. Výrobu přitom chápeme široce jako produkci materiálních statků i nemateriálních služeb. Producentem jsou v našem kontextu nejen ocelárny a mlékárny, ale také univerzity, divadla a restaurace.

Předpokladem výroby jsou vklady výrobních činitelů (výrobních faktorů), tzn. **vstupy** neboli **inputy**. Výsledkem výroby je určité množství rozmanitých výrobků a služeb, tzn. **výstupy** neboli **outputy**.

Vstupy do výroby (inputy), lhostejno zda v rovině celé ekonomiky či jednotlivé firmy, jsou tvořeny různými kombinacemi výrobních faktorů. Rozlišujeme tři druhy výrobních faktorů:

- práci,
- přírodní zdroje,
- kapitál.

Práce je vědomou a účelnou lidskou činností, jejímiž nositeli jsou lidé se svými rozličnými tělesnými a duševními schopnostmi a talenty. Práce je realizována v celé řadě konkrétních profesí na nejrůznějších kvalifikačních úrovních. **Množství práce**, které má daná ekonomika k dispozici, je v zásadě dáno počtem osob schopných a ochotných pracovat. Na konkrétnější úrovni je množství práce dáno také intenzitou práce a délkou pracovní doby. **Kvalita práce** je určována především kvalifikací lidí a strukturou této kvalifikace. Silný vliv na kvantitu a kvalitu práce má motivace lidí k práci a vůbec celková etika práce v dané zemi.

Akumulované, tzn. nahromaděné znalosti a dovednosti, kterými disponuje pracovník, bývají často shrnovány v pojmu „lidský kapitál“. V tomto textu chápeme „lidský kapitál“ jako složku

(komponent) výrobního faktoru práce. Lidským kapitálem se budeme zabývat v souvislosti s trhem práce.

Z hlediska ekonomického přínosu práce má velký význam její **produktivita**, tj. **účinnost**. Produktivita práce bývá vyjadřována množstvím statků nebo služeb vyprodukovaných jedním pracovníkem za určitou časovou jednotku, anebo naopak časovou náročností produkce jednoho výrobku (služby). Produktivita práce je ovlivňována zejména kvalifikací pracovních sil, technickou a informační vybaveností práce, úrovní řízení a organizace práce a přírodními podmínkami.

Pojmem **přírodní zdroje** označujeme v ekonomii zemědělskou půdu, pozemky, na kterých jsou postaveny továrny, domy a silnice, ale také všechny přírodní zdroje, ať již jde o energetické zdroje, neenergetické suroviny, lesy či vodní toky, které člověk používá k výrobě statků a služeb. Koneckonců i naše životní prostředí, včetně vzduchu, který dýcháme, lze považovat za součást přírodních zdrojů ekonomiky. Půda a přírodní zdroje jsou dílem a darem přírody.

Výrobní faktor „přírodní zdroje“ je faktorem vnitřně značně nehomogenním. Půda využívaná v zemědělství je rozdílně úrodná, ostatní přírodní zdroje mají rozdílnou výtěžnost. Kromě toho mohou být přírodní zdroje různě vzdálené od odbytiště vyráběné produkce. Všechny tyto rozdílnosti jsou základem pro vznik *diferenciální (rozdílové) renty*. Ti výrobci, kteří hospodaří v lepších podmínkách, mají výhodu ve srovnání s výrobci hospodařícími v podmínkách relativně špatných.

Kapitálem nazýváme statky, které byly vyrobeny, aby s jejich pomocí byly vyrobeny statky jiné, ať již spotřební či výrobní. Kapitálem jsou tudíž statky, které byly vyrobeny pro další použití ve výrobním procesu k produkci dalších statků. Z hlediska ekonomiky jde tedy o její výstup, který se stává jejím vstupem. Z tohoto důvodu můžeme kapitál považovat za **druhotný výrobní faktor**, zatímco práce a přírodní zdroje jsou výrobními faktory **prvotními**.

Jako příklad kapitálových statků uveďme stroje, nástroje a různá výrobní zařízení, podnikovou infrastrukturu, počítače, ale také zásoby surovin a hotových výrobků. Kapitál může mít také podobu kanceláří nebo i zařízení kavárny. Za surovinu svého druhu jsou považovány informace.

Kapitálové statky, které se účastní výrobního procesu opakovaně, nazýváme **fixním kapitálem**. Patří zde např. budovy, stroje a dopravní zařízení. Zásoby surovin, materiálů, polotovarů a hotových výrobků jsou **kapitálem oběžným**.

Kapitál ve výše uvedeném smyslu nazýváme **kapitálem reálným**. K tomuto typu kapitálu se úzce váže i zvláštní forma kapitálu, která má **nehmotnou podobu** a je představována tím, co je mezinárodně označováno jako „know-how“, image firmy, software apod.

Používáme-li v ekonomii termín „kapitál“, máme vždy na mysli kapitál ve výše uvedeném smyslu. Nezapomeňte na to. V běžné publicistice a v běžné mluvě jsou totiž jako kapitál označovány i peníze, akcie, obligace, případně jiné typy cenných papírů. V tomto případě však nejde o kapitál ve smyslu produktivního zdroje, nýbrž o **kapitál finanční**. Koupíte-li si akcii nějakého podniku nebo státní obligaci, změní se skladba vašich finančních aktiv, avšak bezprostředně žádný nový výrobek či služba nevznikne. Reálný kapitál proto vždy odlišujeme od kapitálu finančního. Podobně je tomu s investicemi: **Investicemi** rozumíme tvorbu reálného kapitálu, to znamená kapitálu v jeho věčných formách. **Finančními investicemi** se rozumí nákup cenných papírů.

V literatuře se vyskytují také další typy kapitálu, např.:

- **Sociální kapitál** ve smyslu kvality společenského života v dané zemi (zvyky, etické normy, míra důvěry, mezilidské vztahy), která ovlivňuje hospodářské procesy.
- **Kulturní kapitál** pojímaný jako obecně kulturní vyspělost obyvatelstva země, která tím, že umožňuje chápat nejen kulturu v úzkém smyslu slova, ale také logiku a mechaniku společenského a ekonomického života, napomáhá hospodářskému rozvoji.
- **Politický kapitál** jako taková politická atmosféra v dané zemi, která je příznivá pro hospodářskou politiku, kterou realizuje vláda.

Setkat se můžeme také s **kapitálem představitivostním**, který je důležitý pro podnikatelskou činnost, a s **kapitálem mravním**, jenž zahrnuje morální předpoklady ekonomického rozvoje.

V neodborné literatuře bývá termín kapitál používán ve zcela širokém smyslu, kdy se kapitálem rozumí jakákoliv věc nebo vlastnost, která může být zdrojem nové hodnoty, duchodu či bohatství. Jako kapitál v tomto širokém laickém pojetí pak bývají označovány i důležité informace, zvláštní schopnosti, zdraví, známosti, vzhled apod.

Jednotlivé typy a druhy výrobních činitelů jsou do značné míry vzájemně zastupitelné. Proces nahrazování jedněch výrobních činitelů druhými nazýváme **substitucí výrobních faktorů**. Hledání a nalézání nejvhodnějších kombinací výrobních činitelů je jednou ze základních složek **podnikatelské činnosti**.⁷

Vzácnost výrobních faktorů a jejich oceňování

Výrobní faktory jsou vzácné. Jejich množstevní omezenost je v rozporu s neomezeností lidských potřeb.

Má-li být něco vzácné, musí být současně splněny dvě podmínky: jednak musí existovat překážka bránící získat neomezená množství určité věci, jednak musí existovat zájem mít této věci větší množství, než které lze získat bez jakékoli námahy. Jinými slovy – **vzácnost** zdrojů v sobě obsahuje dva aspekty: omezenost zdrojů a jejich žádanost (plynoucí z jejich užitečnosti). „*Být vzácný znamená být vyhledávan.*“ (G. L. S. Shackle).

Vzácnost zdrojů je východiskem ekonomického uvažování. Ekonomické subjekty, bez ohledu na to, zda jde o rodinnou ekonomiku (domácnost), velkou korporaci (firmu) či ekonomicky silný stát, musí přijímat taková rozhodnutí, která vedou k **racionální alokaci** (umístění) vzácných zdrojů. Zásadním předpokladem racionální alokace výrobních faktorů je jejich objektivní **ocenění** a znalost jejich cen. „*Bez cen je ekonom a veškerá lidská činnost v ekonomické oblasti slepá.*“ (V. Klaus) Ceny poskytující informace o relativní vzácnosti různých zdrojů jsou vytvářené na konkurenčním trhu.

Mírou vzácnosti jednotlivých výrobních faktorů je jejich tržně utvářená cena. Cenou práce je **mzda**, cenou kapitálu je **úrok** a cenou půdy, resp. přírodních zdrojů je **renta**.

Vlastníci výrobních faktorů poskytují služby těchto faktorů zájemcům o jejich využití – a to za odměnu, odpovídající ceně příslušného výrobního činitele. V duchu tržní logiky je cena výrobních faktorů ovlivněna vztahem nabídky a poptávky na trzích těchto faktorů.

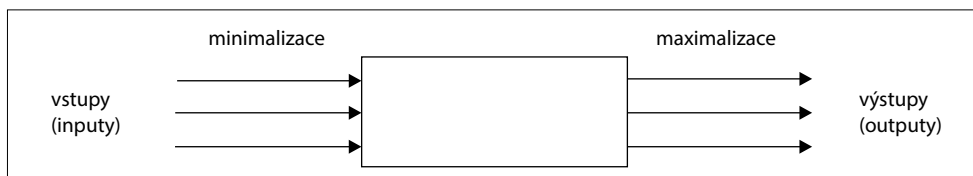
⁷ Za ekonomický zdroj svého druhu, někdy dokonce za zdroj nejvzácnější, bývá považován čas vzhledem k jeho fyzikální omezenosti. Sám o sobě sice čas nic nevytvoří (pomineme-li jeho úlohu v procesu biologického růstu, zrání, kvašení, sušení), ale jeho úspory při produkci statků tyto statky zlevňují a vytvářejí časový prostor pro růst produkce.

Princip efektivnosti

Ekonomicky uvažující subjekty usilují o **minimalizaci nákladů** a **maximalizaci užítku** (efektu). Jejich cílem je výnos, který plyne z převahy užítku nad nákladem. K minimalizaci vstupů a k maximalizaci výstupů vedou jen racionální rozhodnutí ekonomických subjektů.

Za „racionální“ se v ekonomii označuje to, co vede nejkratší cestou, to znamená při nejnižších nákladech, k cíli.

Princip efektivnosti můžeme vyjádřit schematicky – viz obr. 2.1.

Obr. 2.1 Princip efektivnosti

Vztah mezi efektem, dosahovaným určitým ekonomickým subjektem či systémem (např. podnikem, národním hospodářstvím) a náklady nutnými pro jeho dosažení bývá nazýván efektivností ekonomického systému. Takto naznačené ekonomické pojetí efektivnosti je v ekonomickém životě pojetím zásadním. V moderní společnosti však musíme náklady i efekty chápat široce, aby se součástí výrobních rozhodnutí staly i mimoekonomické aspekty ekonomické činnosti, např. aspekty zdravotní, ekologické, sociální a další.

Vraťme se ještě na chvíli k pojetí racionality v chování ekonomických subjektů (jednotlivců, domácností, firem). Konstatujeme-li, že ekonomické subjekty usilují o maximalizaci svého užítku a že v tomto smyslu se chovají racionálně, musíme zároveň dodat, že jejich **racionalita je omezená**. Lidé mají omezenou schopnost získávat, zpracovávat, vyhodnocovat informace a vyvozovat z nich odpovídající závěry. Schopnost jednat racionálně je rovněž omezená nedostatečnými znalostmi celkových důsledků přijímaných rozhodnutí a také skutečností, že člověk je při sledování svého sebezájmu situován v síti osobních a společenských vazeb a pravidel, které v té či oné míře, ať již vědomě nebo podvědomě, respektuje. **Koncept omezené racionality** činí náš pohled na ekonomické chování lidí realističtější. Nezpochybňuje racionalitu v jednání člověka, pouze poukazuje na její limity.

2.4 Problém volby a náklady obětované příležitosti

Vzácnost zdrojů, plynoucí z jejich omezenosti a žádanosti, vyvolává nutnost volby. Ve světě vzácnosti je život neustálá volba (P. Samuelson, W. Nordhaus). Problém volby činí ekonomii ekonomii. Dostatek nebo dokonce nadbytek zdrojů by učinil ekonomii zbytečnou. Jsou-li zdroje vzácné, musíme neustále rozhodovat (volit), k jakému účelu je použijeme.

Náklady obětované příležitosti

Rozhodneme-li se investovat určitou peněžní částku na nákup obráběcího stroje, nemůžeme tutéž peněžní částku investovat na nákup počítače. Rozhodne-li se vláda vynaložit určité prostředky na stavbu elektrárny, nemůže tytéž prostředky vynaložit na stavbu komunikací či na realizaci sociálních projektů. Rozhodne-li se farmář pěstovat na svém pozemku ječ-

men, nemůže tam současně pěstovat kukuřici. Rozhodnete-li se pro návštěvu diskotéky, nemůžete v této době jít do kina nebo studovat skripta. Jinými slovy – vynaložení zdrojů na realizaci určitého záměru vždy nutně znamená obětování záměrů jiných. Tato oběť je skutečným ekonomickým nákladem realizovaného záměru.

V naší zemi jsme donedávna byli zvyklí uvažovat o nákladech zpravidla pouze ve smyslu nákladů **účetních**, pojímaných jako součet vynaložených peněžních nákladů. Znalost těchto nákladů je samozřejmě také důležitá. Skutečné ekonomické náklady dané akce však představuje ztráta, k níž došlo tím, že jsme realizovali právě tuto akci a nikoli jinou nadějnou variantu (alternativu).

Náklady obětované příležitosti (někdy se používá termín „alternativní náklady“) nového obráběcího stroje představuje počítač, kterého jsme se museli v důsledku našeho rozhodnutí zříci. Alternativními náklady výstavby elektrárny jsou kilometry dálnice či určité sociální služby, které nelze v důsledku daného investičního rozhodnutí vlády realizovat. Alternativními náklady vypěstovaného ječmene jsou „obětované“ metrické centy či tuny kukuřice. Náklady vašeho studia, pojímané v účetním smyslu, jsou dány náklady na nákup učebnic, dopravu, ubytování apod. Náklady pojímané jako náklady obětované příležitosti, čili jako náklady alternativní, jsou dány ztrátou, která plyne z toho, že jste nevstoupili do pracovního poměru a nepobíráte tudíž mzdu, že nepodnikáte atd.

Pokusme se o definici: Alternativní náklady jsou při jakémkoli rozhodnutí dány „**hodnotou**“ jiné nejlepší varianty, která nebyla zvolena a realizována.

Zavedení kategorie nákladů obětované příležitosti (alternativních nákladů) do ekonomického myšlení je nezbytným předpokladem optimálního rozmístování ekonomických zdrojů. Je také důležité pro to, abychom si uvědomovali, že nic není zadarmo, že vše vyžaduje nějakou oběť. Znamý americký ekonom Milton Friedman to vyjádřil často citovanou větou: „*There are no free lunches.*“ (Žádné obědy nejsou zadarmo.)

2.5 Hranice produkčních možností firmy

Ani nejbohatší firma nemá dostatek zdrojů k tomu, aby mohla v daném časovém období produkovat jakékoli množství jakýchkoli statků či služeb. Vždy zde existuje objektivní omezení v podobě disponibilního množství výrobních činitelů. Určitá svoboda volby sice vždy existuje, avšak jen v prostoru vymezeném **hranicí produkčních možností**, která je dána celkovou ekonomickou kapacitou firmy. Pokusme se hranici produkčních možností vysvětlit na zjednodušeném příkladu farmy, zaměřené na rostlinnou výrobu. **Nezapomeňme** však, že úplně stejná logika platí také pro rozhodování průmyslové firmy, univerzity, nemocnice apod. Místo farmáře, který volí např. mezi produkcí kukuřice a brambor, si můžeme představit manažery elektrotechnické firmy, kteří volí mezi produkcí televizorů a DVD rekordérů, nebo vedení univerzity, které rozděluje finanční prostředky mezi pedagogickou a výzkumnou činnost. Vraťme se však ke slíbenému příkladu.

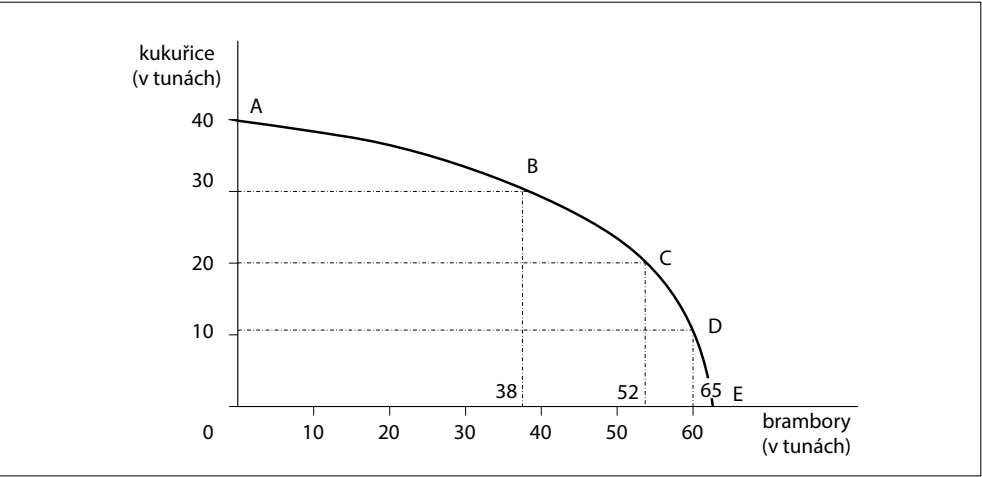
Naše pomyslná farma je schopna při svých disponibilních zdrojích zemědělské půdy, strojů, práce a hnojiv vyrábět různé množství kombinace dvou plodin – kukuřice a brambor. Je zcela logické, že čím více půdy a dalších výrobních činitelů použije farmář k výrobě kukuřice, tím méně jich zbude k produkci brambor a naopak. Farmář má tedy možnost zvolit z celé řady možných kombinací produkce kukuřice a brambor. Některé z těchto kombinací produkce, a sice varianty A až E, zachycuje tab. 2.1.

Tab. 2.1 Produkční možnosti

Kombinace	Kukuřice (v tunách)	Brambory (v tunách)
A	40	0
B	30	38
C	20	52
D	10	60
E	0	65

Čím více půdy a dalších zdrojů je použito k výrobě kukuřice, tím méně bude vyprodukováno brambor. Údaje v tabulce např. ukazují, že produkuje-li farma pouze kukuřici, může ji sklídit 40 t. Přesune-li však farmář zdroje, a vyprodukuje-li pouze 30 t kukuřice, může vyprodukovat také 38 t brambor. To znamená, že náklady obětované příležitosti na získání 38 tun brambor jsou představovány ztrátou kukuřice v rozsahu 10 t. Anebo opačně, náklady obětované příležitosti dodatečných 10 t kukuřice činí 38 t brambor. Ostatní údaje v tabulce je možné interpretovat analogicky.

Obr. 2.2 vyjadřuje v grafické podobě stejné skutečnosti. Bod A odpovídá kombinaci v prvním řádku tab. 2.1, bod B druhému řádku atd. Zaplníme-li prostor mezi body číselně vyjádřených produkčních možností A až E spojitou křivkou, pak tato křivka – křivka produkčních možností – vytváří **hranici produkčních možností**.

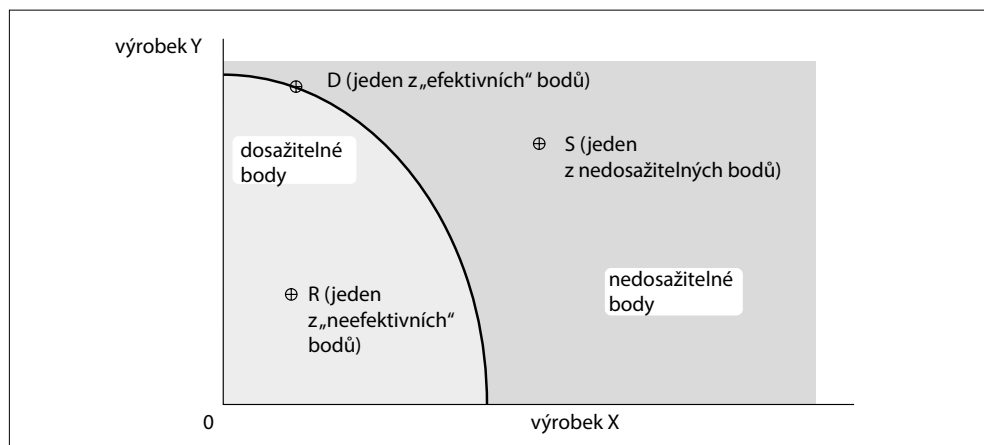

Obr. 2.2 Hranice produkčních možností farmy

Hranice produkčních možností (PPF – production possibilities frontier) vyjadřuje rozdílné kombinace dvou různých statků, které může výrobce produkovat při plném využití daných zdrojů a při dané technologii. PPF vyjadřuje hranici mezi dosažitelnou a nedosažitelnou úrovní produkce.

Kterýkoli bod na nebo pod PPF v obr. 2.3 je bodem **dosažitelným**. Body pod PPF jsou dosažitelné, avšak **neefektivní**, neboť úroveň produkce firmy (farmy) neodpovídá jejím

možnostem. Část zdrojů je nevyužita. Firma vyrábí efektivně tehdy, pokud produkuje na hranici produkčních možností, tzn. pokud nemůže zvýšit výrobu jednoho statku, aniž by snížila produkci statku jiného. V tomto případě jsou dané zdroje plně využity a „body“, v nichž se firma nachází, nazýváme **efektivními body**.

Obr. 2.3 Hranice produkčních možností

Body nad PPF jsou při daném zdrojovém vybavení a při daných technologiích **nedosažitelné**.

Tvar hranice produkčních možností

Hranice produkčních možností má negativní sklon, vždy klesá směrem doprava. Proč? Protože zdroje jsou omezené. Naše fiktivní firma může zvýšit produkci brambor (to je vyjádřeno pohybem doprava) jen tím, že přesune část půdy a dalších zdrojů z produkce kukuřice, což má za následek pokles její produkce (to je vyjádřeno pohybem dolů).

Kromě negativního sklonu PPF si všimněte i další její charakteristiky: PPF křivka je konkávní vůči počátku. Na příčiny jejího „vypouklého“ tvaru se podíváme blíže.

Předpokládejme, že farmář původně pěstuje jen kukuřici, a že k tomu používá i půdu, která by byla vhodnější pro produkci brambor (bod A v obr. 2.2). Nyní si představme, že se dramaticky zvýšila poptávka po bramborech. Je pravděpodobné, že farmáři, včetně toho našeho modelového, by v této situaci přesunuli část půdy ve prospěch pěstování brambor. Kterou část půdy začne farmář využívat k pěstování brambor? Pokud uvažuje racionálně a zná vlastnosti své půdy, bude tak činit na půdě, která je pro brambory nejvhodnější. Posune-li se do bodu B, sklizeň kukuřice klesne ze 40 t na 30 t, avšak sklídí i 38 t brambor. Obětování 10 t kukuřice mu tak vyneslo 38 t brambor.

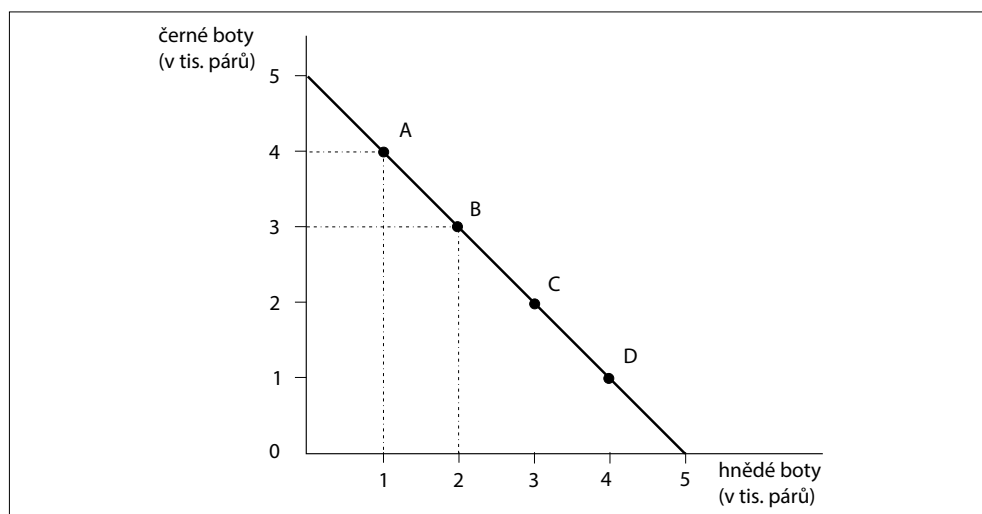
Představme si nyní, že farmář vzhledem k situaci na trhu chce produkci brambor dále zvyšovat. Z tabulky je však zřejmé, že obětování dalších 10 t kukuřice (z 30 na 20 t) umožní zvýšit produkci brambor jen o 14 t (viz bod C).

Hlavním důvodem růstu nákladů obětované příležitosti, resp. klesajících výnosů, je skutečnost, že **faktory jsou specializovány** v tom smyslu, že pro produkci jednoho statku jsou více vhodné než pro produkci statků jiných. Produktivita výrobních faktorů je odlišná v závislosti na druhu produktu.

V bodě A používal farmář všechny zdroje pro produkci kukuřice, i ty, které byly vhodnější pro produkci brambor. Proto jejich produktivita při pěstování kukuřice byla nízká a jejich převod na pěstování brambor měl za následek velký přírůstek produkce této plodiny. Avšak takový vývoj má své hranice. Pokračuje-li přesun zdrojů ve prospěch pěstování brambor dále, začnou se k této produkci používat i zdroje, které jsou vhodnější pro produkci kukuřice a méně vhodné pro produkci brambor. To je důvod, proč „obětováním“ prvních 10 t kukuřice farmář získá 38 t brambor, zatímco zřekne-li se dalších 10 t kukuřice, vynese mu to již jen 14 t brambor. Jak plyne z tabulky i grafu, tento pokles výnosnosti pokračuje, a místo dalších 10 t kukuřice se vypěstuje jen 8 t dodatečných brambor atd.

Obecně – pohybujeme-li se po *PPF* doprava dolů, náklady obětované příležitosti na získání brambor (v podobě „ztracené“ kukuřice) rostou. Pohybujeme-li se doleva nahoru po *PPF* (směrem k více kukuřice a méně brambor), náklady obětované příležitosti na získání kukuřice (v podobě „ztracených“ brambor) rostou.

Hranici produkčních možností kreslíme zpravidla jako konkávní vůči počátku. Za jistých okolností však má *PPF* podobu **přímky**. Tyto okolnosti nastávají tehdy, když se volba alternativních výrobních kombinací týká takových výrobků nebo služeb, pro jejichž produkci jsou disponibilní výrobní faktory **stejně** vhodné, tzn. že jejich výrobní technologie je podobná.

Obr. 2.4 Hranice produkčních možností v případě stejné technologie

Obr. 2.4 zobrazuje *PPF* pro výrobu černých a hnědých bot. Protože práce a kapitál jsou stejně vhodné pro produkci jak černých tak hnědých bot, je *PPF* vyjádřena přímkou. Jestliže firma omezí produkci černých bot o 1 000 párů, získá za jinak nezměněných okolností 1 000 párů hnědých bot. Nedomáhá se žádné ztráty ani k nárůstu produktivity v důsledku změny v použití zdrojů (strojů i pracovních sil), neboť ty nejsou v daném kontextu specializované.

Jako jiný příklad můžeme uvést výrobu housek a rohlíků. Oba dva výrobky mají v zásadě stejnou výrobní technologii, z čehož plyne, že dané zdroje jsou stejně vhodné jak k výrobě jednoho tak i druhého produktu.

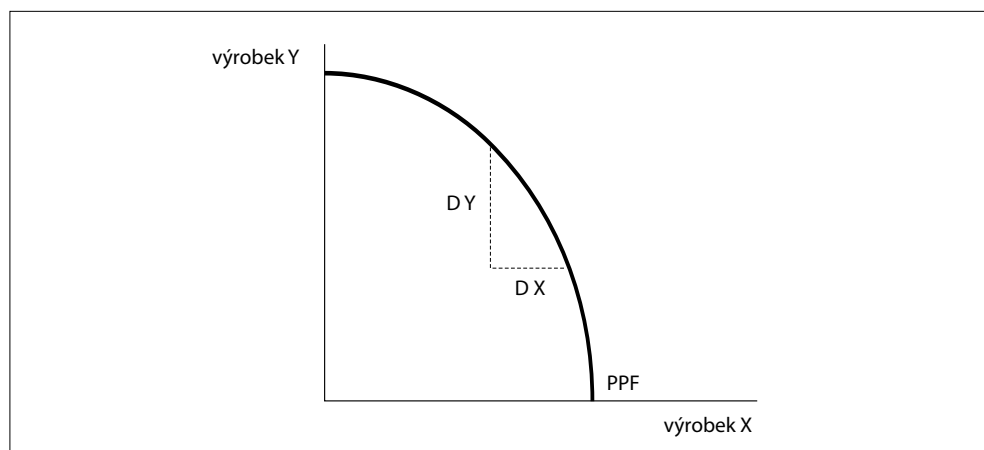
2.6 Mezní míra transformace

Poměr, v němž je možné zaměňovat produkci výrobku Y (kukuřice) za produkci výrobku X (brambory) nazýváme mezní mírou transformace (*MRT – marginal rate of transformation*).⁸

Jsou-li disponibilní výrobní faktory dány a děje-li se volba mezi produkcí dvou výrobků X a Y, můžeme mezní míru transformace vyjádřit následovně: *MRT* se rovná snížení produkce výrobku Y, které je nezbytné ke zvýšení produkce výrobku X o jednu jednotku. To znamená, že:

$$MRT = \frac{\Delta Y}{\Delta X}$$

Mezní míra transformace má zápornou hodnotu, neboť vždy se musíme jednoho produktu vzdát, chceme-li získat jiný. Protože *MRT* je číselnou hodnotou sklonu hranice produkčních možností, má *PPF* negativní sklon (viz obr. 2.5).

Obr. 2.5 Mezní míra transformace

Sklon *PPF* vyjadřuje, o kolik musíme snížit produkci výrobku Y, abychom mohli zvýšit produkci výrobku X o jednotku. Pohybujeme-li se dolů po *PPF*, tzn. omezujeme-li produkci Y a rozšiřujeme-li produkci X, mezní míra transformace roste. V pozadí tohoto vývoje jsou již dříve uvedené okolnosti: Je-li produkce kukuřice stále menší a produkce brambor stále větší, pak mezní (hraniční, přírůstková) produktivita zdrojů užitých při produkci kukuřice roste, zatímco mezní produktivita zdrojů užitých při produkci brambor klesá. (K produkci kukuřice jsou stále méně používány faktory, jež jsou k produkci této plodiny

⁸ Termín „transformovat“ znamená něco změnit, přeměnit, přejít od jednoho systému k druhému.

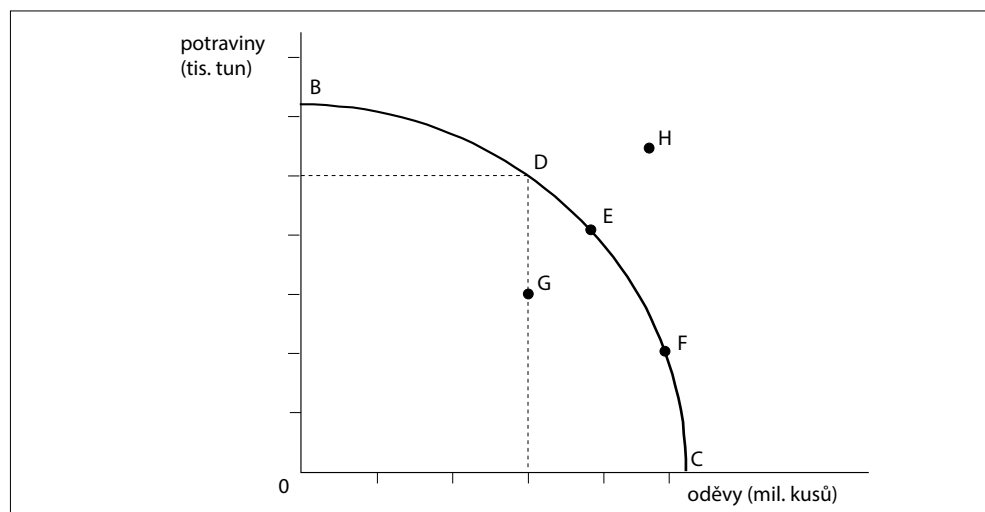
méně vhodné. K produkci brambor jsou stále více používány faktory, jež jsou k produkci této plodiny méně vhodné.) V pravé dolní části linie vzniká situace, kdy **mírné** zvýšení produkce brambor vyžaduje **výrazné** omezení produkce kukuřice.

2.7 Hranice produkčních možností ekonomiky

Odbočíme na chvíli do **makroekonomie**. Podobně jako jednotlivá firma, je i celá ekonomika omezena svými disponibilními zdroji a poznávanými technologiemi. Podívejme se na produkční možnosti ekonomiky blíže.

V ekonomice s tisíci produkty je volba složitá. Abychom redukovali tuto složitost, budeme předpokládat ekonomiku, která produkuje pouze dva produkty – oděvy a potraviny. Považujeme třeba oděvy za reprezentanty průmyslových výrobků a potraviny za reprezentanty výrobků zemědělských.

Rozhodnutí vyrábět více oděvů nás za předpokladu fixního, tzn. nezměněného vybavení výrobními faktory a technologiemi donutí omezit produkci potravin. A naopak. Možnosti, které daná ekonomika má, jsou ilustrovány hranicí produkčních možností v obr. 2.6.

Obr. 2.6 Hranice produkčních možností ekonomiky

Podobně jako v mikroekonomickém příkladě i zde vyjadřují body pod a na PPF možné kombinace potravin a oděvů, které je dané národní hospodářství schopno vyprodukovat se svými fyzickými a duševními zdroji. Ekonomika funguje efektivně, když operuje na PPF, tzn. když nemůže vyrábět více jednoho statku, aniž by vyráběla méně jiného statku. Taková situace je považována za efektivní dle **Paretova kritéria** optimality (V. Pareto – 1848 až 1923). Je jí dosaženo tehdy, když jsou všechny zdroje alokovány mezi alternativní způsoby jejich využití tak, že žádnou jejich realokací nemůže dojít ke zvýšení přínosů užitých zdrojů. S Paretem se ještě dále v textu setkáme.

Vraťme se však k obr. 2.6.